

Poslijeratna pravda i trajni mir u bivšoj Jugoslaviji

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS
COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME

Poslijeratna pravda i trajni mir u bivšoj Jugoslaviji

Tematski izvještaj
komesara za ljudska
prava Vijeća Evrope

Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji su autorova i ne odražavaju nužno službenu politiku Vijeća Evrope.

Sve zahtjeve za reprodukcijom ili prijevodom dijela ili cijele publikacije treba poslati Upravi za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int). Sva druga korespondencija u vezi s ovom publikacijom treba biti dostavljena Kancelariji komesara za ljudska prava.

Tematske izvještaje objavljuje Komesar za ljudska prava, kao doprinos debati i razmišljanjima o bitnim tekućim pitanjima u vezi s ljudskim pravima. Mnogi od njih sadrže i Komesarove preporuke za rješavanje identificiranih problema.

Tematski izvještaji dostupni su na Komesarovoj web stranici: www.commissioner.coe.int.

Fotografije: stambene zgrade u izgradnji; sudnica © Vijeće Evrope, fotograf Sandro Weltin; Evropski sud za ljudska prava u Strazburu © Vijeće Evrope; djevojčica koja drži fotografiju © CICR/Paolo Pellegrini; obnova domova © CIRC/Boris Heger; povratnik u uništenom selu © OSCE/Lubomir Kotek.

Design naslovne stranice i layout: Documents and Publications Production Department (SPDP), Council of Europe

Sadržaj

Kratki pregled	5
Uvod	9
1. Mjere za ukidanje nekažnjivosti	11
1.1. Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY).....	12
1.2. Domaći krivični postupci	13
2. Osiguranje adekvatne i efektivne naknade za sve žrtve	19
2.1. Izbjeglice i interno raseljena lica.....	20
2.2. „Izbrisani“	22
2.3. Žene žrtve seksualnog nasilja u ratu	24
2.4. Osiguranje kompenzacije za žrtve rata.....	26
2.5. Zadovoljenje za žrtve rata javnim izvinjenjem ili zvaničnom izjavom.....	28
2.6. Zadovoljenje za žrtve odavanjem počasti i komemoracijama.....	29
3. Potreba da se istina ustanovi i prizna	31
3.1. Genocid u Srebrenici	32
3.2. Operacija „Oluja“	33
3.3. Pokušaji formiranja komisija za istinu i pomirenje u bivšoj Jugoslaviji.....	34
3.4. Inicijativa za uspostavu regionalne komisije za istinu (RECOM)	35
3.5. Nestali.....	36
3.6. Civilno društvo i iznošenje istine	36
3.7. Mediji i iznošenje istine	37
3.8. Istina kroz kulturne manifestacije.....	38
4. Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom neponavljanja	39
Zaključne napomene	43
Preporuke	45

Kratki pregled

Ovaj Tematski izvještaj se bavi procesom poslijeratne pravde i naporima usmjerenim ka uspostavi dugoročnog mira u regiji bivše Jugoslavije, nakon oružanih sukoba tokom devedesetih godina prošlog vijeka, obilježenog „etničkim čišćenjem“ i zvjerstvima kakva u Evropi nisu viđena od Drugog svjetskog rata. Izvještaj je usmjeren na četiri ključne komponente poslijeratne pravde: na mjere koje su neophodne za ukidanje nekažnjivosti; osigiranje adekvatne i efektivne naknade štete za žrtve rata; potrebu da se ustanovi i prizna istina o teškim kršenjima ljudskih prava i teškim kršenjima međunarodnog prava ljudskih prava koja su se dešavala u regiji, te na to da se kroz neophodne institucionalne reforme uspostavi garancija da se to neće ponoviti.

Mjere za ukidanje nekažnjivosti. Ovaj dio daje pregled rada Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY), čiji je pionirski rad koncentriran na krivično gonjenje i izvođenje pred sud najviše rangiranih lidera povezanih s ratnim zločinima. Naglašava se supsidijarna uloga Tribunala, kao i potreba da se uspostavlja i unapređuju djelotvorni nacionalni pravosudni sistemi, koji će biti u stanju da djelotvorno rade na ukidanju nekažnjivosti u regiji, što predstavlja stalni problem, usprkos činjenici da je većina zemalja bivše Jugoslavije reformirala svoje pravosudne sisteme i ustanovila specijalizirane sudove za ratne zločine. Veliki je broj predmeta u vezi s ratnim zločinima koji još nisu riješeni, a suđenja održana u odsustvu bi, u principu, trebalo revidirati, kako bi se osigurali odgovarajući pravni lijekovi za one koji su nepravedno osuđeni. Kosovo* je u tom smislu još uvijek najslabije, naročito u pogledu loše zaštite svjedoka.

Osiguranje adekvatne i efektivne naknade štete za sve žrtve rata. Bez obzira na to koliko je napora uloženo, još uvijek, nakon ratova tokom devedesetih, postoji nekih 438.000 izbjeglica i drugih raseljenih lica, uključujući brojne Rome apatride. Neophodno je za te ljude naći trajna rješenja. Razloga za nadu daju nedavni regionalni pokušaji da se obradi pitanje prisilne migracije i apatridstva, uz podršku UNHCR-a. Još jedna specifična grupa žrtava poslijeratnog perioda je nekih 25.000 „izbrisanih“ u Sloveniji. Ono što je vlada do sada pokušala učiniti na rješavanju tog pitanja nije bilo naročito uspješno, te je potrebno da se još više pokuša uraditi na polju ljudskih prava. Uz to, žene koje su tokom ratova u regiji bile žrtve seksualnog nasilja, a procjenjuje se da ih je nekih 20.000, traže od država da posebnu pažnju i

* Svako spominjanje Kosova, bilo ono teritorijalno, institucionalno ili u smislu populacije u ovom tekstu spominje se u potpunoj saglasnosti sa Rezolucijom 1244 (1999) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda i bez predrasuda u vezi sa statusom Kosova.

mjere usmjere na naknadu štete, koja će uključivati i rehabilitaciju. Ovaj dio bavi se i različitim oblicima u kojima se može pojaviti naknada žrtvama za ratne štete, ili se već pojavljuje: plaćanje kompenzacije (uključujući plaćanje kroz zakladni fond za žrtve, koji promovira Tribunal), zadovoljenje kroz javno izvinjenje ili zvaničnu izjavu, te zadovoljenje kroz počasti i komemoracije.

Potreba da se istina ustanovi i prizna. Ustanovljavanje i priznavanje istine je jedna od najznačajnijih komponenti procesa tranzicijske pravde. Potrebno je činiti još na borbi protiv neznanja i negiranja teških kršenja ljudskih prava, koja još uvijek dominiraju javnim i političkim diskursom u regiji. Ovaj dio se bavi inicijativama za otkrivanje istine, kroz rad različitih komisija za istinu i pomirenje, komisije za nestale, kao i korištenjem katalizatorske funkcije civilnog društva, medija i kulture. Čak i danas se takvi napori ozbiljno ometaju upornom etničkom polarizacijom i podjelama među političarima i stanovništvom, a situaciju dodatno pogoršava slaba medijska aktivnost o tom pitanju. Vlade zemalja u regiji moraju djelotvornije podržati inicijative za otkrivanje istine, te svoje aktivnosti koordinirati kroz plan djelovanja usaglašen na najširoj osnovi.

Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom neponavljanja. Zemlje bivše Jugoslavije morale su proći kroz dvije velike historijske tranzicije: jednu nakon pada bivše savezne socijalističke republike, a drugu nakon tragičnih događanja u godinama rata tokom devedesetih godina prošlog vijeka. Da bi se osigurali stvarna poslijeratna pravda i trajni mir u regiji, te države moraju izvršiti institucionalne reforme, počevši od vlastitih pravosudnih sistema, na kojima se zasniva vladavina zakona. Podjednako je neophodno osnažiti nezavisnost i djelotvornost postojećih nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava (kao što su komisije za ljudska prava, ombudsmeni i druge srodne institucije). I na kraju, mora se naglasiti da je obrazovanje jedan od vitalnih sektora koje bi države u regiji morale reformirati, uz korištenje stručnih znanja Vijeća Evrope, da bi se promovirao pluralizam i da bi se borilo protiv stalne etničke polarizacije i diskriminacije.

Tematski izvještaj na kraju sadrži zaključne napomene i određene preporuke, među kojima su i ratifikacija ili pristupanje svih država sljedećim međunarodnim ugovorima Vijeća Evrope: Evropska konvencija o nevaženju zastare za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine iz 1974, Treći dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o ekstradiciji iz 2010, Evropska konvencija o državljanstvu iz 1997, te Konvencija Vijeća Evrope o izbjegavanju apatridstva u vezi sa sukcesijom država iz 2006. Uz to, države u regiji koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Konvenciji o kasetnoj municiji iz 2008. i Protokolu V iz 2003 o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o zabrani ili ograničenju korištenja određenih vrsta konvencionalnog

naoružanja koje se može smatrati pretjerano štetnim, ili onih s neselektivnim djelovanjem („Protokol V o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o konvencionalnom naoružanju“).

Uvod

Proglašenje nezavisnosti Slovenije i Hrvatske 1991. godine bilo je početak kraja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji prate tri velika oružana sukoba: u Hrvatskoj (1991-1995), Bosni i Hercegovini (1992-1995) i na Kosovu (1998-1999). Uz to su vođena još tri sukoba manjih razmjera, u Sloveniji (juni-juli 1991) i u “bivšoj jugoslovenskoj republici Makedoniji” (januar-avgust 2001). Ti sukobi su bili u znaku teških kršenja ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, kakva nisu viđena u Evropi od Drugog svjetskog rata. Naročito su povezani s uspostavom termina „etničko čišćenje“¹ i za sobom su ostavili stotine hiljada žrtava, od kojih su mnoge i danas bez naknade ratne štete za boli koje su pretrpjele.

Zaostavština nasilne prošlosti još uvijek lebdi nad regijom i ugrožava potpuno uživanje ljudskih prava, demokraciju i vladavinu zakona. Nedostatak političke vizije, a donedavno i riješenosti država da se bave kršenjima ljudskih prava u prošlosti, dovodi do individualnog traganja hiljada žrtava za istinom i naknadom štete, kao i neuspješnih domaćih postupaka o ratnim zločinima, dok su neki od optuženih za ratne zločine još uvijek na slobodi.

Istinsko međuetničko povjerenje i trajni mir u regiji bivše Jugoslavije ne mogu se postići bez pravde. Poslijeratna pravda nije samo pravosudna i retributivna, usmjerena na kažnjavanje kroz pravičan sudski postupak protiv onih koji su izvršili zločine. Ona je prije svega restorativna i preventivna, usmjerena ka osiguravanju pravnog lijeka za žrtve i ukidanju nekažnjivosti, kao i tome da se osigura da svi ljudi u regiji prihvate prošlost i žive u miru i sigurnosti u kohezivnim, pluralističkim demokratskim društvima. Sredstva koja bi se u te svrhe mogla koristiti su i sudska i nesudska, poput inicijativa za krivično gonjenje, procesa traganja za istinom, programa reparacija, institucionalnih reformi, ili kombinacija svega navedenog.²

Cilj ovog Tematskog izvještaja je da doprinese onome što se trenutno radi na rješavanju bolnih iskustava iz ratova u bivšoj Jugoslaviji i na osiguravanju naknade za sve žrtve teških kršenja ljudskih prava. Struktura Izvještaja slijedi četiri osnovna elementa poslijeratne pravde: mjere neophodne za ukidanje nekažnjivosti, pružanje adekvatne i efektivne naknade štete za sve žrtve rata, potreba da se istina ustanovi i prizna, te reorganizacija i uspostavljanje efikasnih i odgovornih državnih institucija, da bi se izbjeglo ponavljanje teških kršenja ljudskih prava. Posljednji dio sadrži zaključne napomene i

1. Dražen Petrović, „Ethnic cleansing – An attempt at methodology“, 5 European Journal of International Law (1994), str. 342-359.

2. Vidi: Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Analytical study on human rights and transitional justice*, A/HRC/12/18, 6.8.2009, str. 4, pasus 3.

određene preporuke koje bi datim državama trebale pomoći u naporima da ostvare poslijeratnu pravdu i pomirenje, uz potpuno i efektivno poštivanje međunarodnih i evropskih standarda ljudskih prava.

1. Mjere za ukidanje nekažnjivosti

Nekažnjivost podstiče izvršenje i ponavljanje zločina, izaziva dodatnu patnju žrtava i negativno djeluje na vladavinu zakona i povjerenje javnosti u pravosudni sistem, naročito u slučajevima kad postoji zaostavština ozbiljnih kršenja ljudskih prava.³ Počinioci teških kršenja ljudskih prava ili ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava trebali bi podlijegati djelotvornim istragama, krivičnom gonjenju i pravičnom suđenju.

3. Vidi: Komitet ministara Vijeća Evrope, „Smjernice za ukidanje nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava“ (*Guidelines on eradicating impunity for serious human rights violations*), usvojene 30.3.2011.

Postupci za ratne zločine pred domaćim sudovima u većini zemalja u regionu bivše Jugoslavije su općenito spori i suočeni sa ozbiljnim nedostacima. Fotografija © Vijeće Evrope

S obzirom na to da je međunarodni pravosudni sistem po svojoj prirodi supsidijaran, borba protiv nekažnjivosti bi se, u principu, trebala odvijati na nivou države. Nažalost, takva mogućnost je teška, ako ne i nemoguća, u većini postkonfliktnih društava, uključujući i bivšu Jugoslaviju. Slab pravosudni sistem, nedostatak odgovarajućih zakona, ponekad i jaka podrška unutar zemlje radikalnim grupama i počiniocima tih djela, te nestabilni politički i ekonomski uvjeti, neki su od elemenata koji tom procesu nanose štetu ili ga zaustavljaju. Pravosuđe u bivšoj Jugoslaviji neposredno nakon rata nije bilo u stanju da samo rješava i krivično goni složene predmete. Nove vlade ili nisu bile spremne, ili nisu bile u stanju da se nose s kršenjima ljudskih prava počinjenim u prošlosti. Prema tome, uspostava Tribunala u Hagu bila je najbolje rješenje koje se moglo postići. Mada je to bio nov međunarodni sud, koji je vremenom gradio vlastita stručna znanja, i mada je bio smješten daleko od stvarnog *loci delicti*, Tribunal je dosta učinio u pogledu pružanja zadovoljenja žrtvama, ali i razvoja međunarodnog prava.

1.1. Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY)

Međunarodni tribunal je ustanovljen 1993. godine, Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija br. 827. Do septembra 2011. Tribunal je izdao optužnice protiv 161 osobe. Optužnice se bave zločinima počinjenim u periodu od 1991. do 2001. u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji, na Kosovu, te u "bivšoj jugoslovenskoj republici Makedoniji". Tribunal se prvenstveno bavi liderima koji su najviše rangirani i osumnjičeni da su odgovorni za zločine koji su u nadležnosti Tribunala, a predmete protiv srednje i niže rangiranih osumnjičenih prenosi na nadležne nacionalne pravosudne strukture. Transfere predmeta prati i Tribunalova obuka ljudi iz pravne struke u bivšoj Jugoslaviji, konkretno kroz projekat „Pravda i ratni zločin“, koji je okončan u oktobru 2011.⁴

U januaru 2012. u Pritvorskoj jedinici Tribunala se nalazilo 35 osoba, a u toku je bio postupak za 35 optuženih. U postupcima koji su završeni od 126 optuženih lica 13 ih je oslobođeno, protiv 64 je izrečena kazna, 13 je prosljeđeno u domaću jurisdikciju Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, a za 36 optuženih optužnica je ili povučena, ili su oni preminuli.⁵

Tribunal je dao značajan doprinos u odmicanju od negiranja i nekažnjivosti, te u ustanovljavanju činjenica i odgovornosti za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji tokom devedesetih godina prošlog vijeka. Žrtvama ratnih zločina

4. Saopćenje za javnost Međunarodnog tribunala, 26.10.2011.

5. UN ICTY, *Key Figures of ICTY Cases*, 13.1.2012, www.icty.org/sections/TheCases/KeyFigures.

je ponudio osjećaj pravde jer je na odgovornost za ratne zločine pozvao pojedince, te predstavljao forum gdje se glas žrtava može čuti, bez obzira na svoja ograničenja. Jedan od velikih uspjeha Tribunala je rodno zasnovan pristup. Seksualno nasilje je priznato kao teško kršenje Četvrte ženevske konvencije. U tom kontekstu je korisno spomenuti i inicijativu Tribunala da se, kroz jedan zakladni fond, sličan onom koji postoji na Međunarodnom krivičnom sudu, ustanovi sistem za pružanje pomoći i podrške žrtvama zločina koji ulaze u njegovu nadležnost. UN i sve države članice bi trebali snažno podržati tu inicijativu.

Tribunalove presude su u regiji povremeno viđene čisto brojučano, kroz prebrojavanje koja je „strana“ dobila više godina zatvora, ali bez kritičkog i iskrenog pristupa ljudskim pravima žrtava. Neki od onih koji su odslužili kazne su u svojim društvima dočekani kao heroji i branioци nacionalnog interesa. Naprimjer, po povratku iz zatvora 2009. Biljana Plavšić⁶ je u Beograd sletjela avionom vlade Srbije, koji su za tu priliku iznajmili zvaničnici Republike Srpske.⁷ Takvi incidenti pokazuju da, bez obzira na značajnu supsidijarnu ulogu koju je Tribunal odigrao u borbi protiv nekažnjivosti i njenom ukidanju u bivšoj Jugoslaviji, i nastaviti će je igrati sve do završetka svoje „izlazne strategije“,⁸ na domaćem nivou se još uvijek moraju djelotvorno rješavati ozbiljni izazovi vezani za nekažnjivost. Države u regiji bi trebale raditi na procesima koji će podstaknuti one koji su počinili ratne zločine da priznaju i prihvate svoju odgovornost, te da na taj način pomognu društvu u cjelini da postane svjesno efekata određenih događaja koji su djelovali na to društvo. Takvi procesi bi omogućili onima koji su počinili ratne zločine da pokažu kako se kaju, te im dali priliku da traže oprost.

1.2. Domaći krivični postupci

U posljednjih nekoliko godina je unaprijeđena regionalna saradnja, kao bitan faktor za efektivno krivično gonjenje i kažnjavanje s ratom povezanih zločina počinjenih na nacionalnom nivou.⁹ Unapređenje saradnje između državnih tužilaca, uključujući i sporazume o bilateralnoj ekstradiciji i priznavanju stranih presuda, doprinosi borbi protiv nekažnjivosti u regiji.

6. Biljana Plavšić bila je jedna od vodećih političkih figura bosanskih Srba u BiH. Tribunal ju je 2003. osudio za zločine protiv čovječnosti i izrekao joj kaznu od 11 godina zatvora.

7. Republika Srpska je jedan od dva entiteta u Bosni i Hercegovini, stvorenih Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine, koji je okončao rat u toj zemlji.

8. Rezolucijom br. 1966 (2010) Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je tražilo od Tribunala da preduzme sve moguće mjere da se ekspeditivno okonča sav njegov preostali rad, najkasnije do 31.12.2014.

9. Vidi: Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope br. 1785 (2011) *o obavezama država članica i posmatrača u Vijeću Evrope da saraduju u krivičnom gonjenju ratnih zločina*.

U februaru 2010. ministri pravde Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije su potpisali bilateralne sporazume kojima se sprečava zloupotreba dvojnog državljanstva u postupcima ekstradicije. Međutim, još uvijek postoji zabrinutost zbog izvještaja koji ukazuju na to da Bosna i Hercegovina i Srbija zabranjuju izručenje svojih državljana. Moramo primijetiti i da određeni broj država u regiji još nije pristupio Evropskoj konvenciji o nevaženju zastare za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine iz 1974,¹⁰ kao ni Trećem dodatnom protokolu uz Evropsku konvenciju o ekstradiciji iz 2010, čije odredbe imaju za cilj da unaprijede efikasnost i brzinu u krivičnopravnom polju, te da na minimum smanje kašnjenja kad se osoba koja se traži saglasi s ekstradicijom.¹¹

Posebno je zabrinjavajuća neadekvatna koordinacija između pojedinih zemljama u regiji kada se radi o rješavanju problema u vezi s ratnim zločincima koji su u bjekstvu i koji, navodno, putuju od jedne zemlje do druge. Takav primjer je Radovan Stanković, koji je prebačen iz Tribunala, a Sud Bosne i Hercegovine mu je izrekao kaznu zatvora od 20 godina. U maju 2007. je pobjegao iz zatvora u Foči. Tužilac Tribunala u Hagu je iskazao svoju zabrinutost zbog toga što je „malo koordinirane akcije“ između Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije usmjerene na hapšenje ovog odbjeglog ratnog zločinca.¹² Stanković je konačno uhapšen 21.1.2012. Tužilac Tribunala je pozdravio to hapšenje i iskazao nadu da je to odraz veće riješenosti vlasti Bosne i Hercegovine da podrže proces izvođenja pred lice pravde onih koji su odgovorni za ratne zločine počinjene na njihovoj teritoriji početkom devedesetih.

Mada je u nekim zemljama u regiji bilo krivičnog gonjenja za ratni zločin tokom rata ili neposredno nakon njegovog završetka, kao što se desilo u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj 1993, odnosno 1996, sistematični pokušaji da se pred nacionalnim sudovima obrađuje prošlost započeli su tek nakon ustanovljavanja specijalnih odjeljenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini (2005), Hrvatskoj (2003) i Srbiji (2003). Misija Ujedinjenih nacija za privremenu upravu na Kosovu je 2000. godine dozvolila međunarodnim sudijama, tužiocima i advokatima da rade, uz domaće kolege, u pojedinačnim predmetima ratnih zločina pred domaćim sudovima. To je, nakon 2008, omogućila i Evropska misija za vladavinu zakona na Kosovu (EULEX).

10. Do decembra 2011. tri države u regiji koje su ratificirale taj međunarodni ugovor su Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija.

11. Do decembra 2011. ovaj protokol je ratificirala Srbija, a potpisala "bivša jugoslovenska republika Makedonija".

12. Izvještaj tužioca Tribunala u Hagu Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija, UN Doc S/2011/716, 16.11.2011, str. 33, stav 67.

Za sada su domaći postupci u većini zemalja u regiji generalno spori i imaju ozbiljne nedostatke. Nemaju potpunu političku podršku, a neke od političkih partija su vršile otvorenu opstrukciju. Takva atmosfera stvara i ozbiljne probleme kada se radi o zaštiti svjedoka. Sigurnost svjedoka je veliki problem kada je u pitanju rat na Kosovu 1998-1999, posebno u kontekstu istraga koje se vode na osnovu ozbiljnih navoda o transplantaciji organa, ilegalnom zatvaranju i ubijanju, dakle o onome što se dešavalo uglavnom od 1999. nadalje.¹³

Pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini je pokazao da je u stanju da pravično i efikasno sudi u predmetima koji su mu prebačeni s Tribunala u Hagu, što je potvrđeno i monitoringom nad tim postupcima, koji su vodili Tribunal i OSCE.¹⁴ Bez obzira na ove pozitivne ocjene, postoje ozbiljni razlozi za zabrinutost u pogledu nedovoljnog napretka u provođenju Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina (u daljem tekstu: Nacionalna strategija),¹⁵ prvenstveno zbog nedovoljne koordinacije između različitih institucija sektora pravde na nivou države, entiteta i Distrikta Brčko, te zbog nedovoljnih sredstava za njeno provođenje. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo Nacionalnu strategiju u decembru 2008, a sam dokument govori o nekih 10.000 osumnjičenih, od kojih je oko 1.300 pod aktivnom istragom. Strategija daje rok od sedam godina kao period koji je potreban za krivično gonjenje u najsloženijim i najprioritetnijim predmetima, a 15 godina za preostale predmete. Predviđena je uspostava jedinstvene, centralizirane baze podataka, koja će sadržavati informacije o svim završenim predmetima. Podjednako zabrinjavajući su i verbalni napadi na pravosudni sistem i negiranje ratnih zločina, koje izriču neki visoko pozicionirani političari u zemlji. Takvi slučajevi potkopavaju ono što zemlja pokušava da učini kako bi se ostvarili poslijeratna pravda i pomirenje.

Što se tiče Hrvatske, Zakon o primjeni statuta međunarodnog kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava predviđa, između ostalog, uspostavljanje specijaliziranih odjeljenja u županijskim sudovima u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu, za suđenje u krivičnim predmetima koji su povezani s ratom. Jedan od osnovnih ciljeva ovakve inicijative je da se svjedoci zaštite od pritiska i zastrašivanja. Prvo prosljeđivanje predmeta specijaliziranom odjelu desilo se 2006, zato što je

13. Vidi: Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Rezolucija 1784 (2011) *Zaštita svjedoka kao kamen temeljac pravde i pomirenja na Balkanu*, te Rezolucija 1782 (2011) *Istrage o navodima o nečovječnom postupanju s ljudima i ilegalnoj trgovini ljudskim organima na Kosovu*.

14. ICTY, saopćenje za medije, 1.11.2011, dostupno na: <http://www.icty.org>.

15. OSCE BiH, „*Delivering Justice in BiH: An Overview of War Crimes Processing from 2005 to 2010*“, maj 2011, dostupno na: www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2011051909455767eng.pdf, pristupljeno 26.01.2012.

glavni državni tužilac bio zabrinut za nepristranost i zastrašivanje svjedoka u lokalnoj jurisdikciji.

Ministarstvo pravde je Komesara, tokom njegove posjete Hrvatskoj 2010, obavijestilo da su u proteklih pet godina postupci za zločine povezane s ratom vođeni pred 21 županijskim sudom, u sredini i u zajednici gdje su se zločini i desili. Međutim, određeni broj sudova nije imao ni stručnost ni infrastrukturu za zaštitu i podršku svjedocima. Naprimjer, nisu imali odvojene ulaze za javnost, optuženike i svjedoke. Sudovi sa specijaliziranim odjeljenjima su opremljeni tako da, koristeći video-konferencijske mogućnosti, zaštite svjedoke. Pozitivno je i to što je 2009. godine usvojen Zakon o kaznenom postupku, koji predviđa ponovno otvaranje predmeta u vezi s ratnim zločinom, tamo gdje je suđenje bilo u odsustvu. Predmeti se mogu ponovo otvarati ukoliko, bilo optuženi bilo tužilac, predoče nove dokaze. Bitno je i to da optuženi više ne mora biti prisutan, što je ranije bio slučaj.

Međutim, ozbiljan nazadak se desio kad je Sabor Hrvatske 21.10.2011. usvojio zakon kojim su svi pravni akti povezani s ratom 1991-1995, kojima su hrvatski državljani osumnjičeni, optuženi ili osuđeni za ratne zločine, proglašeni ništavnim. Ovaj potez je uslijedio nakon što je Hrvatska od Srbije dobila spisak optužnica protiv hrvatskih državljana za ratne zločine. Hrvatski predsjednik Ivo Josipović javno je kritizirao ovaj zakon, kao nešto što dovodi u sumnju riješenost Hrvatske da krivično goni ratne zločince.

Na Kosovu su 2005. ustanovljeni nezavisno Sudsko vijeće Kosova i Ministarstvo pravde. Mada postoje strukture, kosovski pravosudni sistem i dalje je slab na svim nivoima. Kosovski pravosudni sistem i Tribunal u Hagu su identificirali i kažnjavaju počiniocima ratnih zločina tokom sukoba 1998-99, ali još uvijek ima dosta neriješenih predmeta.¹⁶ Od decembra 2008, istrage u vezi s ratnim zločinima vodi EULEX-ova Jedinica za istraživanje ratnih zločina, koju čine međunarodni istražitelji. Sudije EULEX-a imaju nadležnost da sude u predmetima zločina povezanih s ratom. Tako je tokom 2009. doneseno deset takvih presuda, a 2010. četiri.¹⁷ Jedna od osoba koje je EULEX 2011. optužio za ratni zločin tokom rata 1998-1999. je i kosovski političar i parlamentarac Fatmir Limaj.

16. Vidi izvještaj komesara Hammarberga o Kosovu, 2.7.2009, CommDH(2009)23, odjeljak III, kao i Rezoluciju 1784 (2011) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope o zaštiti svjedoka kao kamenu temeljcu pravde i pomirenja na Balkanu.

17. Godišnji izvještaj o pravosudnim aktivnostima EULEX-ovih sudija za 2010, str. 23, dostupan na: www.eulex-kosovo.eu/en/justice/judicial-functions.php, pristupljeno 27.01.2012.

Izvještaj Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope iz 2011. o nečovječnom postupanju s ljudima i ilegalnoj trgovini ljudskim organima na Kosovu,¹⁸ od ljeta 1999. nadalje, dodatno govori o ozbiljnim teškoćama s kojima se suočava pravda na Kosovu. Najznačajniji problemi na Kosovu su, kako se čini, neadekvatna zaštita svjedoka i nespremnost ljudi da svjedoče protiv etničkih Albanaca koji su, navodno, učestvovali u ratnim zločinima. EULEX ima svoj Program za sigurnost svjedoka, ali je u ovom ključnom području ipak potreban i veći i značajniji napredak krivično-pravnog sistema.¹⁹ Prijetnje i ubistva su ključna prepreka u postupcima povezanim s ratnim zločinima počinjenim na Kosovu. Ta situacija ima vrlo negativne posljedične efekte na nivou međunarodne pravde, kako se i vidi na primjeru Tribunalovog predmeta *Ramuš Haradinaj i drugi*, koji se odnosi na trojicu bivših vodećih pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova. Njih se, između ostalog, teretilo za zločine protiv čovječnosti počinjene na Kosovu 1998. U aprilu 2010. Žalbeno vijeće Tribunala je naložilo da se djelomično ponovi postupak protiv ove trojice optuženih, s obzirom na kontekst „ozbiljnog zastrašivanja svjedoka“ tokom postupka pred sudskim vijećem.

Ozbiljni problemi koji i dalje postoje u sudskom sistemu “bivše jugoslovenske republike Makedonije” naročito otežavaju borbu protiv nekažnjivosti za ratni zločin. Pravosuđe te zemlje i domaći i međunarodni akteri opisuju kao slabo. Da bi otklonila nedostatke u sferi pravosuđa, vlada je 2004. usvojila i strategiju i akcioni plan za reformu pravosuđa. Cilj je bio da se kroz suštinske zakonske reforme osnaže nezavisnost i efikasnost pravosuđa, te da se njegov rad više uskladi s međunarodnim standardima ljudskih prava. Od tada je sproveden određeni broj reformskih mjera. Naročito zabrinjavajuća je bila odluka Parlamenta od 19.7.2011. da se Zakon o amnestiji iz 2002. primijeni na sve predmete koje je Tribunal u Hagu tokom 2008. vratio državi da se vode pred domaćim sudovima. Ako se ta parlamentarna odluka konačno primijeni, to će značiti okončanje postupaka za četiri predmeta ratnog zločina, čime će se zadati ozbiljan udarac onome što se trenutno čini kako bi se u regiji ostvarila pravda.

U Crnoj Gori su 2008. pri višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju ustanovljena specijalizirana odjeljenja za postupke u vezi s ratnim zločinima. Tokom 2010. i 2011. su vođena četiri predmeta ratnog zločina. U svim tim predmetima optuženi su bili samo direktni izvršioци djela. Jedan od

18. Dokument 12462, 7.1.2011; vidi i Rezoluciju 1782 (2011) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope, *Istraga o navodima o nečovječnom postupanju s ljudima i ilegalnoj trgovini organima na Kosovu*.

19. Vidi EULEX, „Otvoreno pismo o zaštiti svjedoka“ (*Open letter on witness protection*), saopćenje za medije od 30.11.2011, dostupno na: www.eulex-kosovo.eu, pristupljeno 27.01.2012.

tih predmeta ticao se izbjeglih bosanskih muslimana koje je policija u Crnoj Gori 1992. godine uhapsila i predala snagama bosanskih Srba u Bosni i Hercegovini, gdje ih je većina ubijena. Grupa preživjelih, kojima se priključila rodbina žrtava, je pokrenula postupak i od crnogorskih vlasti 2008. dobila naknadu. Krivične istrage i postupci koje je tokom 2005. pokrenula Kancelarija državnog tužioca konačno su se usmjerili na samo pet nisko rangiranih službenika snaga sigurnosti. Presudom koju je Viši sud u Podgorici izrekao u martu 2011. ti optuženi su oslobođeni, a žalbu su podnijeli i državni tužilac i dvije majke koje su izgubile sinove.²⁰

Na kraju, što se tiče Srbije, zakonom je 2003. ustanovljeno Vijeće za ratni zločin Okružnog suda u Beogradu, kao i Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije. Njihova nadležnost uključuje krivično gonjenje i vođenje sudskih postupaka protiv izvršilaca ratnih zločina, genocida i zločina protiv čovječnosti počinjenih na teritoriji bivše Jugoslavije nakon 1.1.1991. Ured komesara Hammarbega primio je izvještaje koji ukazuju na spor napredak u postupcima povezanim s ratnim zločinima. Prema informacijama Tužilaštva za ratne zločine, do juna 2001. ukupno 383 osobe su krivično gonjene za zločine povezane s ratom. Izrečene su 22 konačne presude, koje se odnose na 53 osuđenika, a u tri predmeta s 15 optuženih žalbeni postupci su još uvijek u toku.

Izvještaji ukazuju i na to da tužilac za ratne zločine i njegovi zamjenici djeluju u atmosferi prijetnji i zastrašivanja iz javnosti. Prema izvještajima, situaciju dodatno pogoršava ograničena politička podrška, čak i opstrukcije nekih političkih stranaka.

Kapacitet sistema za zaštitu svjedoka u Srbiji je ograničen i trpi zbog navodnog nedostatka povjerenja samih svjedoka. Spominju se i nedovoljni ljudski i novčani resursi, nedostatak odgovarajuće opreme, kao i nedostatak saradnje i koordinacije između Jedinice za zaštitu svjedoka, Tužilaštva za ratne zločine i Vijeća za ratni zločin. Međutim, srpske vlasti pokazuju riješenost da unaprijede sistem zaštite svjedoka, tako što će se relevantne nadležnosti prenijeti na Ministarstvo pravde. Planira se da se potpuni prenos tih nadležnosti okonča za dvije godine, jer traži unapređenje domaćih stručnih znanja, kao i dodjelu značajnih finansijskih sredstava.²¹

20. Human Rights Action, „*Human rights in Montenegro 2010-2011*“, Podgorica, 2011, str. 566-590.

21. Vidi izvještaj komesara Hammarberga nakon posjete Srbiji, 22.9.2011, CommDH(2011)29, odjeljak I.

2. Osiguranje adekvatne i efektivne naknade za sve žrtve

Nasilni sukobi na teritoriji bivše Jugoslavije ostavili su, na hiljadama ljudi koji su ih proživjeli, velike negativne posljedice, i mentalne i materijalne. Jedna studija, zasnovana na intervjuima obavljenim u periodu 2005-2006, s više od 4.000 ljudi koji su preživjeli ratove u regiji, pokazala je da značajan broj učesnika (22,8%) pati od posttraumatskog stresnog poremećaja i depresije.²²

22. Stefan Priebe *et al.*, "Experience of human rights violations and subsequent mental disorders-A study following the war in the Balkans", *Social Science & Medicine* 71 (2010) str. 2170-2177.

Kako naglašavaju UN-ovi Principi i smjernice iz 2005, adekvatna, efektivna i promptna reparacija ima za cilj promociju pravde, tako što pruža lijek za teška kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Reparacija treba da bude proporcionalna težini kršenja i pretrpljenoj šteti.²³

Reparacija, u svim dolje navedenim oblicima, mora biti zasnovana na principima nediskriminacije, pravičnosti i nepristranosti. Mada osnovna dužnost jeste na datim državama, međunarodna zajednica, uključujući Evropu, trebala bi efektivno podržati, i to svim raspoloživim sredstvima, pravdu koja se ne može ostvariti bez adekvatne naknade štete žrtvama. Tri su posebno ranjive grupe žrtava iz perioda rata u bivšoj Jugoslaviji koje traže naročitu pažnju, a razmatraju se u daljem tekstu: izbjeglice i interno raseljena lica, uključujući Rome, žene žrtve seksualnog nasilja tokom sukoba, i „izbrisani“ u Sloveniji.

2.1. Izbjeglice i interno raseljena lica

Sukobi koji su se desili tokom devedesetih godina prošlog vijeka uzrokovali su prisilnu migraciju skoro tri miliona ljudi, unutar regije bivše Jugoslavije i izvan nje. Mada se većina tih izbjeglih uspjela vratiti ili pronaći razumnu alternativu, u novembru 2011. je bilo nekih 438.000 izbjeglica i drugih raseljenih lica čiji legitimni zahtjevi još uvijek nisu bili zadovoljeni, a za koje trajno rješenje još uvijek nije pronađeno.

Među najranjivijim pripadnicima raseljene populacije unutar i izvan regije i dalje su Romi, koji su i jedna od grupa koja trpi najveću diskriminaciju. Duboko usađene predrasude prema Romima i nedostatak političke volje sprečavaju pronalaženje trajnih rješenja za teške i dugotrajne probleme povezane s ljudskim pravima tog stanovništva bivše Jugoslavije, kao i ostatka Evrope. Posebno su zabrinjavajući prisilni povratci Roma iz zapadnoevropskih zemalja na Kosovo, u postkonfliktno društvo koje se bori s posljedicama oružanog sukoba. Određeni broj protjeranih Roma se vratio u olovom zagađene logore Česmin Lug i Osterode u sjevernoj Mitrovici, gdje žive romske porodice, uključujući djecu, koje trpe teške posljedice po zdravlje.²⁴

Prvi regionalni sporazum o trajnim rješenjima za raseljena lica nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. je Sarajevska deklaracija, koju su 31.1.2005. potpisale Bosna i Hercegovina, Hrvatska i (tadašnja) Srbija i Crna

23. Stav 15, Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lijek i naknadu štete za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, UN GA Res. 60/147, 16.12.2005.

24. Vidi: „Djeca postaju žrtve kad su porodice prisiljene da se vrate na Kosovo“, komentar komesara Hammarberga o ljudskim pravima, 9.7.2010.

Gora, nakon „regionalne ministarske konferencije o povratku izbjeglica“. To je uslijedilo nakon zajedničke ministarske deklaracije o „zaustavljanju raseljavanja i osiguranju trajnih rješenja za ugrožene izbjeglice i interno raseljena lica“, koju su 7.11.2005. potpisali ministri vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore i Srbije. Ovakvi pohvalni naponi da se okonča dugi raseljenički status ljudi u regiji podržale su međunarodne organizacije, uključujući UNHCR, Vijeće Evrope i Evropsku uniju.

Naročito su značajne velike obaveze koje su ove četiri države preuzele na osnovu Zajedničke deklaracije iz Beograda 2011: osigurati da sve izbjeglice smještene u kolektivne centre dobiju adekvatan stambeni smještaj; obraditi stambene potrebe ranjivih lica, uključujući bivše nosioce stanarskog prava koji spadaju u tu kategoriju; olakšati procedure za pribavljanje lične dokumentacije za sve raseljene; dati garanciju slobodnog i obaviještenog izbora trajnog rješenja za sve raseljene. Očekuje se da će „Zajednički regionalni višegodišnji program“ biti predstavljen na međunarodnoj donatorskoj konferenciji početkom 2012, a da će biti proveden u periodu od pet godina.

Jedna od velikih i stalno prisutnih prepreka povratku izbjeglica i raseljenih lica u svoje domove je to što su velika područja, uključujući plodnu obradivu zemlju, zagađena minama i kasetnom municijom, kao i eksplozivnim ostacima konvencionalnog naoružanja, zaostalom iz ratova tokom devedesetih. Ekspertni izvještaji ukazuju na to da zaostale protivpješadijske mine i kasetna municija još uvijek ugrožavaju stotine hiljada ljudi i njihove zajednice u regiji, naročito u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i na Kosovu.²⁵ Te države i vlasti moraju djelovati u smjeru raščišćavanja zagađenih područja i zaštite ljudskih života, u skladu sa standardima Međunarodnog ugovora o zabrani protivpješadijskih mina iz 1997, Konvencije o kasetnoj municiji iz 2008,²⁶ Protokola V iz 2003. o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o konvencionalnom naoružanju,²⁷ te ništa manje bitnog člana 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima (pravo na život).

25. Vidi izvještaj o stanju zagađenosti minama po zemljama, dostupan na: www.the-monitor.org, pristupljeno 27.01.2012.

26. Ti ugovori zabranjuju korištenje, skladištenje, proizvodnju i transport protivpješadijskih mina, odnosno kasetne municije, te daju rokove u kojima države potpisnice moraju očistiti ugrožena područja i uništiti takvo naoružanje, te pružiti pomoć žrtvama. Sve države su do decembra 2011. pristupile prvom spomenutom ugovoru, a drugom još nije pristupila jedino Srbija.

27. Protokol V konkretno predviđa obilježavanje, raščišćavanje, uklanjanje ili uništavanje eksplozivnih zaostataka iz rata koji potiču od konvencionalnog naoružanja, a nisu pokriveni Ugovorom o zabrani mina ili Konvencijom o kasetnoj municiji. Predviđa i saradnju država ugovornica i drugih država i organizacija u ovom domenu. Do decembra 2011, sve države iz regije osim Srbije i Crne Gore su pristupile Protokolu V.

Mora se naglasiti da je dugotrajno raseljavanje iz bivše Jugoslavije i unutar nje direktno povezano s apatridstvom. Prema procjenama UNHCR-a, više od 18.000 ljudi u Jugoistočnoj Evropi su ili apatridi, ili su izloženi riziku da to postanu. Mnogi koji jesu apatridi su Romi. Procjenjuje se da u Italiji živi nekih 15.000 Roma koji su apatridi porijeklom iz bivše Jugoslavije. Postoje neki regionalni pokušaji da se ti problemi djelotvorno rješavaju. Jedna od posljednjih inicijativa je Zagrebačka konferencija o pribavljanju ličnih dokumenata i prijavi rođenja u Jugoistočnoj Evropi, kojoj je, u organizaciji UNHCR-a i OSCE-a, domaćin bila Hrvatska. Zagrebačkom deklaracijom, usvojenom 27.11.2011, učesnici, uključujući sve države u regiji bivše Jugoslavije, predlažu i preporučuju određeni broj korisnih mjera na lokalnom i regionalnom nivou, a nastavak se očekuje u martu 2012, kad će se u Skoplju sastati Dekada Roma.

Na kraju se mora napomenuti da ima država u regiji koje još nisu pristupile Evropskoj konvenciji o državljanstvu iz 1997, kao ni Konvenciji Vijeća Evrope o izbjegavanju apatridstva u vezi sa sukcesijom država iz 2006.²⁸ Oba ova međunarodna ugovora sadrže pravila i procedure od ogromnog značaja za efektivno uživanje ljudskog prava na državljanstvo u Evropi. Neke od osnovnih odredbi predviđaju: osnovni sveobuhvatni princip nediskriminacije u zakonu i u praksi; specijalnu zaštitu koju države moraju pružiti djeci rođenoj na njihovoj teritoriji, a koja rođenjem ne stiču državljanstvo neke druge zemlje; restriktivne uvjete pod kojima neko može izgubiti državljanstvo *ex lege*; te dužnost država da obrazlože i pismeno dostave sve svoje odluke u vezi s državljanstvom.

2.2. „Izbrisani“

Slovenačka vlada je 24.2.1992. iz evidencije stalno nastanjenih u Republici Sloveniji izbrisala 25.671 državljana bivše Jugoslavije. Ta mjera je bila rezultat primjene Zakona o strancima iz 1991, koji je predviđao da državljani bivših jugoslovenskih republika koji nisu bili slovenački državljani državljanstvo Slovenije mogu steći ako zadovolje tri uvjeta: da su status stalnog boravka u Sloveniji stekli do 23.12.1990. (datum plebiscita o nezavisnosti); da su zaista nastanjeni u Sloveniji; te da su se za državljanstvo prijavili u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu Zakona o državljanstvu iz 1991. Svi koji nisu podnijeli zahtjev za državljanstvo u skladu s tim zakonom u roku od tri mjeseca izbrisani su iz evidencije stalno nastanjenih lica.

28. Do decembra 2011. prvi ugovor su ratificirale Bosna i Hercegovina, Crna Gora i “bivša jugoslovenska republika Makedonija”, a drugi je ratificirala samo Crna Gora.

Prema zvaničnim statističkim podacima slovenačke vlade, 24.1.2009. godine, od 25.671 „izbrisanih“ lica, njih 13.426 nije bilo riješilo svoj status u Republici Sloveniji i njihovo trenutno boravište je nepoznato.

To „brisanje“ je imalo ozbiljne negativne posljedice po uživanje osnovnih ljudskih prava „izbrisanih“ ljudi, uključujući pravo na privatni i porodični život, kao i ekonomska i socijalna prava.²⁹ Mnoge porodice su se razdvojile, neki su se našli u Sloveniji, a drugi u nekoj od zemalja nastalih raspadom bivše Jugoslavije. Prema izvještajima, među „izbrisanim“ je bio i određeni broj maloljetnih lica. Neki od „izbrisanih“ koji su ostali u Sloveniji gurnuti su na marginu socijalnog života. Oni nisu u stanju da napuste zemlju jer ne mogu ponovo ući bez važećih dokumenata. Teškoće u zadržavanju posla i vozačkih dozvola, te u pribavljanju starosnih penzija, samo su neki od problema s kojima se „izbrisani“ susreću nakon „brisanja“. Izvještaji ukazuju na različite fizičke i mentalne probleme koje „izbrisani“ trpe zato što nemaju zdravstveno osiguranje, ali i zbog socijalne marginalizacije s kojom su se suočili na osnovu činjenice da su „izbrisani“.

Ustavni sud Slovenije je 1999. donio svoju prvu odluku o tom pitanju, proglašivši takvo brisanje nezakonitim, a relevantne odredbe Zakona o strancima iz 1991. neustavnim. Posljedica te odluke je da je u julu 1999. slovenački parlament usvojio Zakon o zakonskom statusu državljana drugih zemalja slijednica bivše Jugoslavije u Republici Sloveniji (Zakon o zakonskom statusu). Po tom zakonu, boravišne dozvole su izdate *ex nunc* onima koji su ispunjavali uvjete. Ustavni sud je 2003. donio drugu odluku o tom pitanju. Zaključio je da je Zakon o zakonskom statusu po raznim osnovama neustavan, a jedna od osnova je bila ta što nije osigurao da će statusi koje bi „izbrisani“ stekli u skladu s njim imati retroaktivno djelovanje. U martu 2011. slovenački parlament je usvojio izmjene Zakona o zakonskom statusu („izmijenjeni Zakon“), da bi se u potpunosti provela odluka Ustavnog suda.

Do maja 2011. samo je 120 „izbrisanih“ podnijelo zahtjeve po osnovu izmijenjenog Zakona. Razlog za tako mali broj prijava je, kako se čini, u materijalnim odredbama izmijenjenog Zakona, te u određenim nedostacima u njegovoj primjeni. Posebno je zabrinjavajuća odredba izmijenjenog Zakona po kojoj „izbrisana“ osoba koja je iz Slovenije odsustvovala više od deset godina nakon odlaska, a nije u stanju da dokaže da se pokušala vratiti u Sloveniju s ciljem trajnog nastanjenja, ne ispunjava uvjete za dobijanje stalnog boravka. Isto tako, neke kategorije „izbrisanih“ su isključene iz zakona, kao što su djeca „izbrisanih“ koja su rođena u inostranstvu i čiji su „izbrisani“ roditelji preminuli.

29. Vidi: Evropski sud za ljudska prava, presuda u predmetu *Kurić i drugi protiv Slovenije*, 13.7.2010.

Da bi pokrenuli postupak po izmijenjenom Zakonu, „izbrisani“ moraju platiti administrativnu taksu u iznosu od 80 eura. Oni koji ispunjavaju određene kriterije u vezi sa socijalnim statusom mogu tražiti izuzeće od administrativne takse, isto kao i u svim drugim upravnim postupcima. Postoje izvještaji koji ukazuju na to da je generalno mali broj onih koji uspijevaju da dobiju takvo izuzeće. Ova taksa je po regionalnim standardima izuzetno visoka i može obeshrabruti od prijavljivanja „izbrisane“ koji žive u zemljama bivše Jugoslavije.

Mora se na kraju spomenuti da zakon za „izbrisane“ ne predviđa bilo kakvu reparaciju, uključujući bilo koji oblik kompenzacije. Čini se da su svi postupci za kompenzaciju pokrenuti pred domaćim sudovima rezultirali negativnim odlukama. Otežan pristup pravdi i efektivnim pravnim lijekovima čini nemogućom reparaciju za „izbrisane“, čime se otvara pitanje nekompatibilnosti sa standardima ljudskih prava. Slovenački premijer je potvrdio u junu 2011. riješenost njegove vlade da se ispravi nepravda koju trpe „izbrisani“.³⁰

2.3. Žene žrtve seksualnog nasilja u ratu

Žene koje su doživjele seksualno nasilje često su zanemarena grupa žrtava rata. Procjenjuje se da je više od 20.000 Bošnjakinja, Hrvatica i Srkinja koje su pripadnici vojske i paravojnih grupa silovali, ponekad i seksualno porobljavali i prisiljavali na trudnoću u „logorima za silovanje“.³¹

Takozvani „Bassiounijev izvještaj“ iz 1994. godine, podnesen Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija, ukazao je na to da su u bivšoj Jugoslaviji postojale 162 lokacije za pritvor u kojima su ljudi pritvarani i seksualno zlostavljani. Od 1.100 slučajeva prijavljenih Ekspertnoj komisiji Ujedinjenih nacija, oko 600 ih se desilo na takvim lokacijama pritvaranja. Ti slučajevi ukazuju na „politiku barem toleriranja silovanja i seksualnog nasilja ili namjernog nepostupanja zapovjednika logora i lokalnih vlasti na uspostavljanju komande i kontrole nad osobljem koje im je bilo podređeno“.³²

Obim seksualnog nasilja tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji postaje jasan i na osnovu činjenice da je do sredine 2001. godine 78 pojedinaca, odnosno 48% od 161 osobe optužene pred Tribunalom za bivšu Jugoslaviju, u optužnicama imalo i tačke optužbe za seksualno nasilje; 28 osoba je osuđeno zbog

30. Vidi pismo komesara Hammarberga premijeru Slovenije, g. Borutu Pahoru, od 10.5.2011, i njegov odgovor od 2. 6 2011, dostupne na: www.coe.int/t/commissioner/Activities/countryreports_en.asp.

31. Vidi Rezoluciju Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope br. 1670 (2009) o *seksualnom nasilju nad ženama u oružanom sukobu*, kao i relevantni izvještaj, odjeljak IV.

32. UN Doc. S/1994/674/Add.2(Vol. V), 28.12.1994, Prilog IX, odjeljci I.A i I.D.

odgovornosti za zločine seksualnog nasilja; četiri su dodatno osuđene zato što nisu spriječile ili kaznile počinioce tih zločina.³³

U presudi u predmetu *Furundžija* iz 1998, prvoj presudi Tribunala koja se u potpunosti odnosila na optužbe za seksualno nasilje, Tribunal je kazao da silovanje ne predstavlja samo zločin protiv čovječnosti, kako to jasno predviđa njegov Statut, već se može krivično goniti kao teško kršenje Ženevskih konvencija i kršenje zakona i običaja ratovanja. Uz to, Tribunal je potvrdio da se silovanje može koristiti i kao sredstvo genocida, ako su zadovoljeni potrebni elementi.

U svojoj Rezoluciji br. 1670 (2009) o *seksualnom nasilju nad ženama u oružanom sukobu*, Parlamentarna skupština Vijeća Evrope je iskazala zabrinutost zbog kontinuirane nekažnjivosti u regiji bivše Jugoslavije, kao i zbog činjenice da žrtve još uvijek ne mogu da ostvare pristup pravdi i dobiju naknadu štete. Postoje izvještaji koji ukazuju na to da je broj krivično gonjenih slučajeva u Bosni i Hercegovini za sada izuzetno nizak, naročito u poređenju s navodnim brojem takvih djela, koji iznosi nekoliko hiljada.³⁴ Brojni izvršioци djela seksualnog nasilja u ratu često žive u istoj zajednici sa žrtvama. Izvještaji ukazuju na to da mnoge žene koje su žrtve s ratom povezanih zločina seksualnog nasilja i dalje žive u siromaštvu, ne mogu naći zaposlenje jer trpe fizičke i psihičke posljedice svojih ratnih iskustava.

Mnoge žrtve koje su preživjele seksualno nasilje u ratu pate od posttraumatskog stresnog poremećaja i drugih psiholoških i fizičkih problema. Psihološka podrška koja se pruža preživjelim žrtvama ratnog seksualnog nasilja je neadekvatna, a mnoge žene žrtve ne mogu da ostvare pristup sistemu zdravstvene zaštite. Čini se da su jedine institucije koje žrtvama nude psihološku podršku, zapravo, lokalne nevladine organizacije, kao što je Medica Zenica u Bosni i Hercegovini. Države u regiji trebaju podržati njihov rad.

Da bi se ova situacija promijenila, potrebno je da se ženama da jači glas. Karakteristično je da su žene činile samo 18% svih svjedoka koji su se pred Tribunalom pojavili između 1996. i 2006.³⁵ Države u regiji moraju početi raditi sistematično, moguće u kontekstu nacionalnih akcionih planova za ljudska prava i/ili komisija za istinu i pomirenje, te usvojiti efektivne mjere

33. ICTY, Zločini seksualnog nasilja, statistički podaci dostupni na: <http://www.icty.org/sid/10586>.

34. Vidi izvještaj komesara Hammarberga nakon posjete Bosni i Hercegovini, 29.3.2011, CommDH(2011)11, odjeljak III.

35. Nicola Henry, „Witness to rape: The limits and potential of international war crimes trials for victims of wartime sexual violence“, International Journal of Transitional Justice, br. 3, 2009, str. 114-134 na str. 120.

usmjerene ka naglašavanju ranjivosti žena žrtava rata, pružanju podrške tim žrtvama, te unapređenju njihovog društveno-političkog položaja. Kako je naglašeno u Rezoluciji Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija br. 1820 (2008), *Žene i mir i sigurnost*, žene bi trebale učestvovati u diskusijama koje su u vezi s održavanjem mira i sigurnosti, kao i postkonfliktnom izgradnjom mira. Države bi trebale omogućiti i jednako i potpuno učešće žena na nivoima na kojima se donose odluke.

2.4. Osiguranje kompenzacije za žrtve rata

Žrtve zločina počinjenih tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji bi trebale, da bi mogle tražiti i dobiti kompenzaciju za nezakonitu štetu koju su pretrpjele, imati efektivan pristup pravdi. Tribunal za bivšu Jugoslaviju je tražio stvaranje fonda za žrtve zločina koji su u njegovoj nadležnosti, sličnog onome koji postoji pri Međunarodnom krivičnom sudu. Da bi ispitao načine za uspostavljanje primjerenog i ostvarivog sistema pomoći žrtvama, Tribunal se povezo s Međunarodnom organizacijom za migracije.³⁶ Što se tiče mogućnosti postupaka za kompenzaciju na domaćem nivou, primjeri prikazani u daljem tekstu ukazuju na to da, bez obzira na do sada uložene napore, nacionalni sistemi u nekim zemljama u regiji pokazuju da ima ozbiljnih nedostataka:

Vlasti u Bosni i Hercegovini nisu uspjele uspostaviti efektivan mehanizam koji bi osigurao nadoknadu ratne štete za sve žrtve zločina i njihove porodice. Postojeći sistem pojedinačnih isplata kroz sheme socijalne zaštite i invalidnine u Federaciji Bosne i Hercegovine ne tretira adekvatno potrebe takvih žrtava. Relevantni zakoni na entitetskom i kantonalnom nivou, kojima je cilj osigurati naknade štete žrtvama rata, značajno više idu u korist ratnih veterana nego civilnih žrtava. Uz to, vlasti onima koji su preživjeli ratni zločin seksualnog nasilja do sada nisu dale adekvatne reparacije, kakve bi im omogućile da ponovo izgrade život.

Po Zakonu o ratnim štetama iz 2005, vlasti Republike Srpske su izgradile generalnu shemu kompenzacije za ratne štete. Međutim, nepostojanje „formalne sheme reparacija“ navelo je mnoge žrtve da u periodu od 1999. do 2005. pokrenu redovne parnične postupke kroz koje su tražili kompenzaciju za materijalnu i nematerijalnu štetu. U tom periodu, sudovi u Republici Srpskoj su donijeli oko 9.000 presuda kojima se Republici Srpskoj nalaže da oštećenima isplati ukupno nekih 70 miliona eura plus zatezne kamate.

36. Vidi obraćanje predsjednika Tribunala Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, 11.11.2011, dostupno na: www.icty.org.

Te presude čekaju na izvršenje od 2002, u skladu sa zakonom koji predviđa sheme za namirivanje potraživanja i plaćanje glavnice i zateznih kamata u godišnjim ratama.³⁷

Hrvatski zakon predviđa mogućnost da žrtve rata i njihove porodice podnesu odštetne zahtjeve protiv države. Zakon o odgovornosti za štetu nastalu zbog terorističkih akata i javnih demonstracija, kao i Zakon o odgovornosti Republike Hrvatske za štetu uzrokovanu od pripadnika oružanih i redarstvenih snaga tijekom domovinskog rata stupili su na snagu 2003. Međutim, čini se da, mada neke žrtve jesu dobile kompenzaciju za ratne zločine,³⁸ pokušaji članova porodica brojnih žrtava da privatnim tužbama protiv države dobiju kompenzaciju za štetu nastalu gubitkom članova porodice ostali su bez uspjeha.³⁹

U Srbiji ne postoji mehanizam reparacije za sve žrtve zločina povezanih s ratom. Važeći zakoni predviđaju administrativnu kompenzaciju za ograničen broj žrtava, što ne uključuje žrtve povreda ili gubitka života izazvanog aktivnostima srpskih državnih agencija. Pravo na kompenzaciju imaju osobe s invaliditetom izazvanim ratom, te porodice osoba ubijenih u oružanim sukobima, ili onih koji su preminuli od posljedica povreda pretrpljenih u vezi sa sukobom. Bivši logoraši, žrtve seksualnog nasilja i žrtve mučenja ne mogu koristiti administrativnu kompenzaciju, osim ako zlostavljanje koje su doživjeli nije rezultiralo tjelesnim oštećenjem iznad određene granice. Žrtve iz ovih isključenih kategorija naknadu za materijalnu i nematerijalnu štetu mogu tražiti sudskim putem. U praksi, domaći sudovi primjenjuju visok standard dokazivanja, a u mnogim slučajevima je zastara onemogućila žrtvama da traže i dobiju kompenzaciju za fizičku i psihičku bol. Vrhovni sud Srbije je 2004. zauzeo stav da se, u vezi s događajem koji je izazvao navodnu štetu, potraživanje od države mora pokrenuti u roku od pet godina. Taj rok od pet godina je istekao za žrtve teških kršenja ljudskih prava počinjenih tokom devedesetih.⁴⁰

37. Vidi izvještaj komesara Hammarberga nakon posjete Bosni i Hercegovini, CommDH(2011)11, 29.3.2011, odjeljak III.

38. Vidi Evropski sud za ljudska prava, *Skendžić i Krznarić protiv Hrvatske*, presuda od 20.1.2011.

39. Vidi izvještaj komesara Hammarberga nakon posjete Hrvatskoj, CommDH(2010)20, 17.6.2010, odjeljak II; Evropski sud za ljudska prava, *Popara protiv Hrvatske*, presuda od 15.3.2007, i sedam drugih predmeta koji čekaju na nadzor Komiteta ministara nad izvršenjem, dostupno na: www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Reports/pendingCases_en.asp, pristupljeno 28.1.2012.

40. Vidi izvještaj komesara Hammarberga nakon posjete Srbiji, CommDH(2011)29, 22.9.2011, odjeljak I.

2.5. Zadovoljenje za žrtve rata javnim izvinjenjem ili zvaničnom izjavom

Javno izvinjenje, uključujući potvrdu činjenica i prihvatanje odgovornosti, jedan je od načina zadovoljenja koji žrtvama može dati utjehu. Usprkos njihovom velikom političkom i moralnom značaju, javna izvinjenja se često ne daju, ili se daju sa zakašnjenjem.

Kad državni zvaničnici priznaju zvjerstva počinjena u prošlosti, to vodi ka promjenama u stavu ljudi i pomaže u pomirenju, jer se tako daje poruka da su vlasti u stanju da se otrgnu od politika koje su njihove države vodile u prošlosti. Među stanovništvom se, generalno, takvo priznanje vidi kao traženje oprosta, što mijenja percepcije drugih etničkih grupa. U zemljama regije je dosta državnih zvaničnika koji su uputili takva izvinjenja.

Naprimjer, predsjednik Boris Tadić je u Sarajevu 2004. uputio izvinjenje u ime Srbije. Svetozar Marović iz Crne Gore, bivši predsjednik Državne zajednice Srbije i Crne Gore, tokom posjete Srebrenici 2006. izvinuo se Bošnjacima i Hrvatima, nakon što se Srbima izvinuo hrvatski predsjednik Stjepan Mesić.⁴¹ Tokom posjete Hrvatskoj 2007, srpski predsjednik Tadić javno je uputio svoje izvinjenje u ime srpskog naroda. Međutim, ta pohvalna izvinjenja nisu bila praćena bilo kakvim mjerama, npr. javnom kampanjom koja bi unaprijedila svijest javnosti i generalno senzibilizirala stanovništvo.

Reakcije političara i javnosti nakon izvinjenja ukazuju na potrebu da se, kako bi se javnost učinila svjesnom značaja takvih činova za mir i društvenu koheziju u regiji, mora djelovati sistematično. Za sada takva izvinjenja ne prihvataju posebno ni žrtve, ali ni svijest one javnosti u čije ime ih upućuju državni zvaničnici. Nažalost, izvinjenja se ne spominju u školskim udžbenicima, niti postoji neki plan kako da ih se uključi u obrazovni materijal na svim nivoima.

Što se tiče parlamentaraca, hrvatski Sabor je u junu 2006. usvojio Deklaraciju o Oluji.⁴² Mada sama deklaracija sadrži osudu svih zločina koji su se desili prije i nakon vojnih operacija, same operacije su predstavljene kao pravične i u skladu s međunarodnim pravom.

I na kraju, nakon Rezolucije Evropskog parlamenta o Srebrenici, usvojene 15.1.2009, skoro sve države bivše Jugoslavije su usvojile relevantne rezolucije.

41. Central & Eastern Europe Watch, dostupno na: www.despiteborders.com/clanok_an.php?subaction=showfull&id=1192819244&archive=&start_from=&ucat=35,36,41&, posljednja posjeta 27.1.2012..

42. Vidi: Jelena Subotic, *Hijacked Justice, Dealing with the past in Balkans*, New York, Cornell University Press, 2009, str. 97-100.

Jedini izuzetak je Bosna i Hercegovina, zbog snažnog navodnog protivljenja političara iz Republike Srpske.

2.6. Zadovoljenje za žrtve odavanjem počasti i komemoracijama

U cijeloj bivšoj Jugoslaviji, spomenici posvećeni sukobima iz devedesetih odaju počast samo žrtvama većinskih grupa. Ni jedna od zemalja nije sponzorirala spomenik ili nešto slično za žrtve vlastitih oružanih snaga. Ni jedan glavni grad nema spomenik posvećen žrtvama drugih nacija.

Predsjednici Srbije i Hrvatske su u novembru 2010. po prvi put zajedno posjetili spomenik hrvatskim žrtvama u Vukovaru, gdje su uputili svoja izvinjenja. Ta posjeta je bila historijska, a izazvala je različite reakcije u Hrvatskoj i Srbiji,⁴³ isto kao i posjeta predsjednika Srbije Srebrenici 2005. i 2010. godine.

Nevladine organizacije u regiji organiziraju komemorativne skupove, izložbe i okrugle stolove, s ciljem da unaprijede svijest javnosti i sjećanja na žrtve i događaje iz prošlosti. Ekstremne nacionalističke organizacije ih dosta često prekidaju ili napadaju. U proteklih nekoliko godina se takvi skupovi tretiraju kao visoko rizični, i čini se da je državna policija spremna da ih štiti. Takva situacija potvrđuje da su to još uvijek, usprkos pohvalnim naporima mehanizama pravde civilnog društva u regiji, samo napori „u bazi“, koji do sada nisu uspjeli da se probiju i djeluju i na većinsko stanovništvo i najšire političko rukovodstvo.⁴⁴

43. See BBC News Europe, „Serb leader Tadić, apologizes for 1991 Vukovar massacre“, 4 November 2010, available at www.bbc.co.uk/news/world-europe-11689153, pristupljeno 27.1.2012.

44. See Olivera Simić, Kathleen Daly, „‘One pair of shoes, one life’: Steps towards accountability for genocide in Srebrenica“, *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 5, 2011, pp. 477-491.

3. Potreba da se istina ustanovi i prizna

Jedna od najvažnijih komponenti procesa poslijeratne pravde je da se ustanovi i prizna istina u vezi s teškim kršenjem ljudskih prava vezanim za rat. Taj dio procesa bi mogao konačno onima čiji se glasovi još nisu čuli dati priliku da progovore, da ih se prizna kao žrtve, te da dobiju priliku za socijalnu reintegraciju. Uz to, iskazi preživjelih svjedoka su izuzetna prilika da se prikupe dokazi za borbu protiv nekažnjivosti i za strukturiranje preporuka za osmišljenu transformaciju društva.

Djevojčica drži fotografiju na kojoj je član porodice koji je nestao u toku rata. Fotografija © CICR/ Paolo Pellegrini

U raznim zemljama u svijetu su uspostavljane komisije za istinu i pomirenje, s ciljem istraživanja, utvrđivanja i priznavanja istine. Naprimjer, u Južnoj Africi je komisija za istinu i pomirenje⁴⁵ zakonom ustanovljena 1995, nakon ukidanja aparthejda, kao zamjena za pravosudna tijela. Radeći na promociji nacionalnog jedinstva i pomirenja, komisija je stvorila i program zaštite svjedoka, a svoje istrage ograničila na određeni vremenski period i na istrage teških kršenja ljudskih prava koja su počinile sve strane u sukobu. Južnoafrička komisija za istinu i pomirenje ponudila je forum na kojem su ljudi po prvi put imali priliku da iznesu svoja iskustva, često na javnim saslušanjima, i da predstave one koji više nisu mogli govoriti. Predsjedniku Mandeli je 1998. godine predan izvještaj u pet tomova u kojem su bile analize, zaključci i preporuke komisije za istinu i pomirenje, usmjerene ka unapređenju procesa pomirenja nakon sukoba u zemlji.⁴⁶

Jedna od posljednjih komisija za istinu i pomirenje je „Nacionalna komisija za istinu“, zakonom ustanovljena u Brazilu u novembru 2011. Ova komisija, koja je predviđena brazilskim Nacionalnim programom za ljudska prava iz 2011, ima mandat da promovira pravo na istinu i javno saznanje, kao i razumijevanje kršenja ljudskih prava koja su se dešavala u Brazilu od 1946. do 1988. Mora se napomenuti da je, uz zakon kojim je ustanovljena komisija za istinu i pomirenje, da bi se komisiji omogućilo da činjenice i informacije učini dostupnim javnosti, usvojen i Zakon o javnom pristupu informacijama.⁴⁷

Potreba da se istina ustanovi, prizna i učini javno dostupnom u bivšoj Jugoslaviji još nije postala u potpunosti prihvaćen princip. Dva slučaja koja slijede ilustriraju potrebu da se formira odgovarajuće tijelo s mandatom ustanovljavanja istine.

3.1. Genocid u Srebrenici

Srebrenica je bila „sigurna zona“, u kojoj je više od 40.000 bosanskih muslimana bilo pod zaštitom snaga UN-a. U julu 1995, za samo deset dana, vojska bosanskih Srba je pobila njih oko 8.000. U jednoglasnoj, historijskoj odluci iz 2004, u predmetu *Tužilac protiv Krstića*, Žalbeno vijeće Tribunala je potvrdilo da je srebrenički masakr bio djelo genocida. Ovakvu odluku je potvrdio i Međunarodni sud pravde. Međunarodni sud pravde je 2007. godine donio presudu u predmetu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije*, koja, između

45. www.justice.gov.za/trc/, posljednja posjeta 27.1.2012. Predsjedavajući ove komisije za istinu i pomirenje bio je nadbiskup Desmond Tutu.

46. Teresa Godwin Phelps, *Shattered Voices*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2004, str. 114. Druge primjere komisije za istinu i pomirenje u svijetu vidi kod: UN General Assembly, Human Rights Council, raniji navod, str. 6-9.

47. Vidi saopćenje UN OHCHR-a o ovom pitanju, 18.11.2011, dostupno na: www.ohchr.org.

ostalog, kaže da Srbija nije direktno odgovorna za genocid u Srebrenici, ali jeste odgovorna za to što nije spriječila zločin, kao i za to što u to vrijeme još uvijek nije Tribunalu izručila generala Ratka Mladića, optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu.

Uspirkos potvrdama koje su dala relevantna međunarodna pravosudna tijela, među određenim političarima postoji nedostatak volje da se to zvjerstvo prizna. Mada su visoki zvaničnici Srbije, uključujući i predsjednika Borisa Tadića, jasno priznali i osudili ono što se desilo u Srebrenici, drugi političari često umanjuju i relativiziraju ratne zločine, uključujući genocid u Srebrenici.

3.2. Operacija „Oluja“

Ante Gotovina je bivši general-pukovnik Hrvatske vojske, koji je učestvovao u ratu 1991-1995. Tribunal ga je 2001. optužio za zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja, koje su njegove jedinice počinile 1995, tokom vojne ofanzive u Krajini, poznate pod nazivom operacija „Oluja“. Anti Gotovini, zajedno s Mladenom Markačem, bivšim pomoćnikom ministra unutarnjih poslova zaduženim za pitanja specijalne policije, suđeno je kao navodnim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata s ciljem da se trajno ukloni srpsko stanovništvo iz regije Krajine, upotrebom sile ili prijetnjom silom, što je predstavljalo i podrazumijevalo deportacije, prisilne transfere, te progon kroz nametanje restriktivnih i diskriminacijskih mjera, nezakonite napade na civile i civilne objekte. Gotovina je uhapšen u decembru 2005. na Kanarima. Tom prilikom je u Splitu organiziran skup kojem je prisustvovalo nekih 40.000 hrvatskih veterana i građana.⁴⁸

Hrvatski premijer Ivo Sanader je pozdravio to hapšenje, rekavši kako niko nije izvan dometa pravde i da i penzionisani general treba izaći pred sud. Međutim, u januaru 2006. hrvatski premijer se sastao s advokatima odbrane hrvatskog generala pred Tribunalom, kako bi usaglasili „zajedničke mjere“ odbrane.⁴⁹ Hrvatski sabor je u junu 2006. usvojio Deklaraciju o „Oluji“, kvalificirajući je kao „pobjedu“ i naglašavajući imperativ da se sačuva sjećanje na nju.⁵⁰

U aprilu 2011. sudsko vijeće Tribunala u Hagu osudilo je Antu Gotovinu i Mladena Markača za zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja

48. Vidi: Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Hrvatska: *Selected Developments in Transitional Justice*, 2006, str. 10.

49. Vidi: Jelena Subotic, *Hijacked Justice, Dealing with the past in Balkans*, New York, Cornell University Press, 2009, str. 97-100.

50. Deklaracija dostupna na <http://zakon.poslovna.hr/public/deklaracija-o-olujji/396204/zakoni.aspx>.

ratovanja, koje su hrvatske snage počinile tokom operacije „Oluja“.⁵¹ Međutim, neki od najviše rangiranih hrvatskih političara u to doba su, prema izvještajima, iskazali svoje neslaganje s tom presudom. U Hrvatskoj su upriličeni i javni protesti protiv presude.

3.3. Pokušaji formiranja komisija za istinu i pomirenje u bivšoj Jugoslaviji

Bilo je nekoliko pokušaja da se na državnom nivou uspostave komisije za istinu i pomirenje. Predsjednik Savezne Republike Jugoslavije je 2001. ukazom ustanovio komisiju za istinu i pomirenje.⁵² Međutim, zbog nedostatka učešća javnosti u tom procesu, tri najuglednija člana te komisije odmah su podnijela ostavke.⁵³ Komisija do kraja 2002. nije održala niti jedno javno saslušanje, te je 2003. konačno rasformirana.

I u Bosni i Hercegovini je bilo nekoliko pokušaja da se ustanove komisije za istinu i pomirenje. Formirane su dvije: Komisija za istragu o događajima u Srebrenici i oko nje između 10. i 19. jula 1995, te Komisija za istragu o opsadi Sarajeva, ustanovljena 2006. Rad prve komisije je doveo do identifikacije 32 masovne grobnice i oko 1.500 tijela.⁵⁴ Druga komisija je okončala rad 2007, bez bilo kakvih rezultata.

Nakon brojnih prekida u radu i promjena u sastavu, Komisija za Srebrenicu je konačno uspjela da zaustavi negiranje i minimaliziranje genocida u Srebrenici među zvaničnicima Republike Srpske. Mada zvaničnici u Republici Srpskoj još uvijek nisu voljni da koriste termin „genocid“, priznali su činjenicu da se u Srebrenici jesu desila masovna zvjerstva. Jedan od značajnih ishoda bilo je javno izvinjenje zvaničnika Republike Srpske 2004. godine, nakon što je Komisija završila izvještaj. Izvještaj koji je Komisija izradila navodi 17.342 vojnika osumnjičena za opsadu Srebrenice i zvjerstva koja su uslijedila.⁵⁵ Međutim, 2010. se pojavio izvještaj u kojem vlada Republike Srpske dovodi u pitanje nepristranost Komisije i validnost njenog izvještaja.⁵⁶

51. Oba osuđena su pokrenuli žalbene postupke, koji su u decembru 2011. još uvijek bili u toku.

52. Objavljeno u „Službenom listu SRJ“, 30.3.2001.

53. Vidi: Centar za ljudska prava Beograd, *Human Rights in Yugoslavia 2002*, dostupno na: www.english.bgcentar.org.rs/images/stories/Datoteke/human%20rights%20in%20yugoslavia%202002.pdf.

54. www.justiceinperspective.org.za/images/bosnia/Srebrenica_Report2004.pdf.

55. Vidi: Robert Bideleux i Ian Jeffries, *The Balkans, A post- communist History*, New York, Routledge, 2007, str. 392.

56. B92, „Dodik o broju ubijenih u Srebrenici“, 19.4.2010, dostupno na: www.b92.net/eng/news/region-article.php?yyyy=2010&mm=04&dd=19&nav_id=66584, pristupljeno 28.1.2012.

3.4. Inicijativa za uspostavu regionalne komisije za istinu (RECOM)

Regionalna koalicija nevladinih organizacija (Koalicija) je 2008. pokrenula inicijativu da se ustanovi jedna regionalna komisija za istinu (RECOM). Koaliciju čini mreža od oko 1.500 nevladinih organizacija, udruženja i pojedinaca. Inicijativu su pokrenuli predstavnici civilnog društva iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske sa značajnim iskustvom u poslijeratnoj pravdi.

Koalicija je 26.3.2011. usvojila Nacrt Statuta za međunarodni sporazum čija se ratifikacija traži od država bivše Jugoslavije, čime bi Statut postao dio međunarodnog pravnog sistema. Statut predviđa i uspostavu zvanične, nezavisne komisije, koja bi proaktivno istraživala sve navode o ratnim zločinima i kršenjima ljudskih prava počinjenim tokom ratova devedesetih. Na kraju dvogodišnjeg mandata komisija bi izdala izvještaj koji bi sadržavao ustanovljene činjenice, te preporuke u smislu reparacija, neponavljanja i daljih koraka koje bi trebalo preduzimati. Komisija bi formirala i arhiv, otvoren za javnost.

Koalicija je željela prikupiti milion potpisa građana cijele regije, kao znak podrške uspostavi spomenute komisije. Do sredine 2011. Koalicija je prikupila oko pola miliona potpisa, koji su predani Predsjedniku Hrvatske, Predsjedništvu Bosne i Hercegovine i Državnom sekretaru vlade Slovenije.

Do sredine februara 2011. podršku Koaliciji su iskazali Parlament Crne Gore, predsjednici Srbije i Hrvatske, Evropska komisija, Potkomitet Evropskog parlamenta za ljudska prava, te Skupštinski odbor za evropske integracije Srbije. U aprilu 2011. određeni broj političkih stranaka, zastupljenih u Skupštini Srbije, i Premijer Crne Gore iskazali su podršku uspostavi RECOM-a. U maju 2011. su i predsjednik Slovenije Danilo Türk i predsjedavajući Parlamenta Pavel Gantar iskazali svoju podršku ovoj inicijativi. Međutim, izvještaji ukazuju na to da postoje drugi vodeći političari u regiji koji su protiv ove inicijative.

Inicijativa RECOM je jedina regionalna inicijativa koja je prikupila tako široku podršku značajnog broja predstavnika civilnog društva, udruženja žrtava i pojedinaca iz svih zemalja bivše Jugoslavije. Inicijatori su organizirali i nekoliko javnih kampanja u regiji. Kampanje su intenzivirane tokom prikupljanja potpisa za RECOM-ov Statut i nesumnjivo su doprinijele tome da narodi u regiji shvate značaj procesa pomirenja. To je, samo po sebi, pohvalan i prijeko potreban doprinos.

3.5. Nestali

Skoro 40.000 ljudi je nestalo tokom sukobâ devedesetih godina prošlog vijeka. U decembru 2011. se njih 13.439 vodilo kao nestali: 9.309 osoba u sukobima u Bosni i Hercegovini; 2.335 u sukobima u Hrvatskoj; i 1.795 u sukobima na Kosovu.⁵⁷

Postoji potreba da se, promptnim i efektivnim istragama, riješe otvoreni predmeti osoba nestalih u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije i da se okonča akutna agonija njihovih porodica. Države u regiji imaju obavezu da u tom domenu usvoje proaktivnu politiku rada, u skladu sa standardima sadržanim u međunarodnom humanitarnom pravu, Međunarodnoj konvenciji o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka iz 2006, kao i u skladu s čl. 2. i 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima.⁵⁸

Mada je svaka država u regiji javno iskazala svoju odlučnost u rješavanju slučajeva onih koji su nestali u sukobima tokom devedesetih, politizacija i nedostatak regionalne saradnje su prepreke u takvim naporima. Komisije i institucije formirane u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji, te na Kosovu, rade na rasvjetljavanju sudbine i pronalaženju lokacija nestalih, kao i na lociranju i identifikaciji njihovih ostataka. Ohrabruje to što je nedavno održano nekoliko sastanaka predsjednika Srbije i Hrvatske, koji su visoko na dnevnom redu imali temu nestalih. Radna grupa za nestale na Kosovu, kojom predsjedava Međunarodni komitet Crvenog krsta (ICRC), koja za istim stolom okuplja predstavnike vlasti iz Prištine i Beograda, radi na istim ciljevima. Ti naponi mogu i trebaju biti osnaženi time što će sve zemlje koje to još nisu uradile pristupiti Međunarodnoj konvenciji o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka iz 2006. (stupila na snagu u decembru 2010), kao i primjenom, na nivou države, relevantnog domaćeg zakonskog okvira, te usvajanjem odgovarajućih podzakonskih akata.

3.6. Civilno društvo i iznošenje istine

Vrlo živo civilno društvo u regiji bivše Jugoslavije, zajedno s grupama stručnjaka i žrtava, od samog kraja sukobâ podstiče traganje za istinom i rasvjetljavanje sudbine nestalih. Nevladine organizacije prikupljaju dokaze, otkrivaju priče koje su dugo bile skrivene, organiziraju okrugle stolove i nude forume na kojima žrtve imaju priliku da javno ispričaju svoje priče. Tri najznačajnije organizacije za ljudska prava koje se bave prošlošću – Centar za humanitarno pravo iz Beograda, Istraživačko-dokumentacioni centar

57. Informaciju Uredu komesara Hammarberga dao ICRC, ažurirano u decembru 2011.

58. Vidi presude koje je Evropski sud za ljudska prava donio 20.1.2011. u predmetima *Jularić protiv Hrvatske* i *Skendžić i Krznarić protiv Hrvatske*.

iz Sarajeva i Dokumenta iz Zagreba, u saradnji i uz finansijsku podršku drugih lokalnih i međunarodnih organizacija – već više od decenije rade na prikupljanju informacija, otkrivanju dokaza, saradnji s nacionalnim i internacionalnim institucijama, organiziranju edukativne kampanje, pružanju podrške žrtvama i promoviranju odgovornost i pomirenja.

3.7. Mediji i iznošenje istine

Slobodni, nezavisni i pluralistički mediji su kamen temeljac aktivnog demokratskog društva. Oni imaju potencijal da igraju ključnu ulogu u promociji interkulturalnog razumijevanja i pomirenja. Međutim, i dalje je u regiji problematično provođenje liberalnih zakona o medijima. Štaviše, nasilje, u rasponu od ubistava do uznemiravanja i zastrašivanja, usmjereno protiv novinara, u nekim zemljama bivše Jugoslavije je uobičajena pojava, čime se ugrožava sloboda izražavanja, kao i pravo javnosti da bude obaviještena o svemu što joj je od interesa.⁵⁹ Sve države moraju se obavezati da će nasilje protiv novinara tretirati kao zločin usmjeren na potkopavanje javnog reda i demokratske vlasti.

Nakon ratova, čini se da skoro i nije bilo nikakvog sistematskog pokušaja medija u regiji da doprinesu procesu traganja za istinom. Nakon što je Slobodan Milošević 2001. svrgnut s vlasti, državna televizija Srbije je emitirala BBC-jev dokumentarni film o srpskim zločinima u Srebrenici, koji je isprovocirao negativnu reakciju šire javnosti. Sličan odgovor isprovociran je 2005. u Hrvatskoj, kad je jedan od najpopularnijih dijaloških programa razmatrao pitanje ratnih zločina koje su počinili Hrvati, te ulogu u tome pokojnog predsjednika Tuđmana.⁶⁰

Državne televizije Bosne i Hercegovine i Srbije prikazuju suđenja pred Tribunalom u Hagu, ali čak ni takvi programi nisu garancija da će javnost dobiti neophodne informacije o zločinima iz prošlosti i ulozi Tribunala. Pristrane informacije, često plasirane kroz programe vijesti, uzrok su što javnosti nedostaju osnovna saznanja o predmetima, Tribunalu za bivšu Jugoslaviju i prošlosti. Vijesti uglavnom detaljno razmatraju izrečene kazne, a ne okrutnost kršenja ljudskih prava, ljudska prava žrtava i dužnosti u ime društva koje je bilo uključeno u sukob.

59. Vidi: Komesar Vijeća Evrope za ljudska prava: Tematski izvještaj, Zaštita novinara od nasilja (*Issue Paper, Protection of Journalists from Violence*), 4.10.2011, CommDH/IssuePaper(2011)3; Predstavnik OSCE-a za medije, Prva OSCE-ova konferencija o medijima u Jugoistočnoj Evropi, deklaracija „Na putu ka slobodi medija“, Sarajevo, 14.10.2011.

60. Vidi: Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Hrvatska: *Selected Developments in Transitional Justice*, 2006, str. 9.

3.8. Istina kroz kulturne manifestacije

Kultura je most između naroda bivše Jugoslavije koji je u najvećoj mjeri preživio krizu. Upravo zato je kultura jedna od najvećih vrijednosti koja bi se mogla koristiti za izgradnju veza i uzajamnog razumijevanja prošlosti. Jezičke sličnosti tu saradnju čine logičnom i lakšom. Dosta je regionalnih kulturnih projekata koji su bili uspješni. Saradnja na takvim projektima uglavnom zavisi od pojedinačnih inicijativa i dobro funkcioniра na tom nivou, naročito u filmskoj i muzičkoj industriji. Kultura je definitivno područje koje obećava i koje se mora koristiti kao dio tranzicijskog procesa. Međutim, nedostatak strateške i sistematične podrške vladā u tom području za sada ovaj potencijal kulture uglavnom ostavlja neiskorištenim.⁶¹

61. Balkaninsight, „*Sound of music heals wounds in former Yugoslavia*“, decembar 2007, dostupno na: www.balkaninsight.com/en/article/sound-of-music-heals-wounds-in-former-yugoslavia#.

4. Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom neponavljanja

Izgradnja institucionalnih kapaciteta je od ključnog značaja za ostvarivanje postkonfliktne pravde i održivog mira u regiji. Zemlje bivše Jugoslavije morale su proći dvije historijske tranzicije, i obje su tražile ogromne napore: jedna nakon propasti bivše federalne socijalističke republike, i druga nakon tragičnih godina ratova tokom devedesetih. Sve su pristupile Vijeću Evrope između 1993. i 2007.

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu. Fotografija © Vijeće Evrope

Da bi se spriječilo ponovno kršenje ljudskih prava, da bi se zaključio proces tranzicijske pravde, te da bi se stvorili socijalna kohezija i mir, date države moraju proći kroz proces institucionalnih reformi, počevši od svojih sistema pravosuđa, na kojima se zasniva vladavina zakona. To je neophodan, ali težak i dugoročan zadatak, čiji uspješan završetak traži vremena.⁶²

Čini se da javnost u svim zemljama u regiji pravosuđe vidi kao predmet korupcije. Isto tako, u većini zemalja većina javnosti vladine aktivnosti na borbi protiv korupcije generalno vidi kao nedjelotvorne.⁶³ Neke države imaju koristi od značajne pomoći u polju unapređenja vladavine zakona, naročito od Evropske unije ili drugih međunarodnih organizacija. Relativno velika sredstva državnih budžeta dodjeljuju se razvoju sudskog sistema u tim zemljama. To je, recimo, slučaj s Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i Makedonijom.⁶⁴

Usprkos reformama koje su se desile, u dosta zemalja u regiji sudski sistemi pokazuju ozbiljne slabosti. Te zemlje su postepeno, od 1994. nadalje, pristupale Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima. Evropski sud za ljudska prava je od 2000. počeo donositi presude protiv tih država. Do kraja 2010. Sud je donio ukupno 509 presuda protiv šest zemalja u regiji, utvrdivši najmanje po jedno kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima u odnosu na svaku od zemalja.

Značajan broj tih presuda tiče se kršenja prava na pravično suđenje: Bosna i Hercegovina: 7 (od ukupno 14), Hrvatska: 51 (od ukupno 154), Crna Gora: 1 (od ukupno 3), Srbija: 14 (od ukupno 46), Slovenija: 2 (od ukupno 220), “bivša jugoslovenska republika Makedonija”: 16 (od ukupno 72). Drugi značajan broj presuda tiče se predugih sudskih postupaka (i nepostojanja efektivnih domaćih lijekova), što je specifična kategorija kršenja prava na pravično suđenje: Hrvatska: 80, Srbija: 18, Slovenija: 211, “bivša jugoslovenska republika Makedonija”: 47.⁶⁵ Jedan dio tih predmeta je pokazao i da u nekim zemljama postoji sistemski problem neizvršavanja domaćih sudskih odluka, što predstavlja ozbiljnu prijetnju vladavini zakona i pravdi. To je posebno slučaj u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Obje države priznaju ovu sistemsku

62. „Trebalo je 15 do 30 godina – cijela jedna generacija – da se u 20. vijeku dvadeset zemalja s najbržim reformama u svom institucionalnom učinku izdigne s nivoa jako krhkog do otpornijeg“; vidi: Svjetska banka, *World Development Report 2011, Facts and Figures*, str. 2, dostupno na: <http://wdr2011.worldbank.org/fulltext>, pristupljeno 28.01.2012.

63. Transparency International, *Global Corruption Barometer 2010*, str. 43-47; vidi i UNODC, *Corruption in the Western Balkans, 2011*, naročito brojke na str. 44.

64. Vijeće Evrope, Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), *Evaluation Report of European Judicial Systems – Edition 2010* (podaci iz 2008), str. 22, dostupno na:

www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/default_en.asp, pristupljeno 28.01.2012.

65. Evropski sud za ljudska prava, *Annual Report 2010*, statistički podaci na str. 156-157.

grešku i saradnju s Komitetom ministara Vijeća Evrope u pravcu uklanjanja relevantnih nedostataka.⁶⁶

Podjednako bitna za promociju i zaštitu ljudskih prava, socijalnu koheziju i pravdu u regiji je izgradnja nezavisnih, efikasnih i efektivnih nacionalnih institucija za ljudska prava (komisija za ljudska prava, ombudsmen ili srodne institucije).⁶⁷ Sve ove države su uspostavile širok spektar nacionalnih institucija za ljudska prava. Međutim, od samog početka su morale da prevazilaze značajne prepreke. U nekim slučajevima su se smanjivali budžeti, što je dovelo do smanjenja efikasnosti tih institucija. Još jedna prepreka u efektivnosti rada nacionalnih institucija za ljudska prava je neizvršavanje njihovih odluka. U tom smislu, tim institucijama treba šira politička podrška, konkretno od državnog rukovodstva, koje bi trebalo da ih afirmiše kao vrijedan doprinos naporima zemlje da osigura potpuno poštivanje i zaštitu vladavine zakona i ljudskih prava.

Na kraju se mora spomenuti obrazovanje kao još jedan izuzetno značajan sektor u kojem su neophodne reforme da bi se ostvarili postkonfliktna pravda i mir. S obzirom na upornu etničku polarizaciju, sve države u regiji bi mogle u tom sektoru dobro iskoristiti stručna znanja Vijeća Evrope, i tako unaprijediti svoje obrazovne sisteme, prvenstveno u polju ljudskih prava, demokratskog građanstva i kulturne raznolikosti. U tom kontekstu treba podsjetiti na Preporuku Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope br. 1880 (2009) *o nastavi iz historije i postkonfliktnim područjima*, koja naglašava značajnu ulogu koju nastava iz historije igra u pomirenju u postkonfliktnim situacijama. Stvarno poznavanje historije otvara put razumijevanju, toleranciji i povjerenju između pojedinaca, posebno mlađe generacije, kao i između narodâ. Sve ove zemlje imaju stvarnu potrebu za podukom iz historije i trebale bi je ostvarivati bez pribjegavanja jednostranom tumačenju događaja. Samo kroz otvoren dijalog, poznavanje istine i istinsko promišljanje, pripadnici postkonfliktnih demokracija u Evropi mogu ostvariti socijalnu koheziju i sačuvati svoj prirodni, vrlo vrijedan pluralizam.⁶⁸

66. Za Bosnu i Hercegovinu vidi Memorandum CM/Inf/DH(2010)22, 20.5.2010; za Srbiju vidi Memorandum CM/Inf/DH(2010)25, 20.5.2010, dostupno na: www.coe.int/cm.

67. Vidi Preporuku Komiteta ministara Vijeća Evrope br. R (97) 14, *o uspostavi nezavisnih nacionalnih institucija za promociju i zaštitu ljudskih prava*.

68. Vidi i Preporuku Komiteta ministara Vijeća Evrope br. CM/Rec(2011)6 *o interkulturalnom dijalogu i slici drugoga u nastavi iz historije*.

Zaključne napomene

Prošlo je više od decenije od kraja oružanih sukoba koji su harali regijom bivše Jugoslavije. Velika je šteta što su društva u nekim zemljama te regije i dalje izuzetno polarizirana po etničkoj osnovi, i što brojne žrtve rata ni do danas nisu dobile adekvatne reparacije za štete koje su pretrpjeli.

Ključ je u pravdi, i to u pravdi koja mora biti bez razlika. Evropljani su iz historije naučili da su mir i sigurnost koji se ne temelje na principu pravde izuzetno krhki i kratkog vijeka. Poslijeratna pravda, usmjerena ka međuetničkom pomirenju i socijalnoj koheziji, je dugoročan i složen proces koji, da bi bio uspješan, traži zrelu političku klimu koja ga podržava i koju bi trebale karakterizirati volja i odlučnost političkih lidera. To je naročito bitno u ovoj regiji, gdje su neke zemlje direktno implicirane i moraju saradivati otvoreno i konstruktivno.

Usprkos svim naporima i ostvarenim uspjesima, nekažnjivost za zločine u vezi s ratom još nije ukinuta, a još uvijek nije razjašnjena ni sudbina nekih 13.500 nestalih. Hiljade žena koje su doživjele seksualno nasilje i dalje nemaju adekvatnu pomoć. Još uvijek ima i nekih 438.000 izbjeglica i drugih raseljenih čiji legitimni zahtjevi za naknadu štete još nisu zadovoljeni i koji su bez trajnih rješenja svoje situacije. Uz to, hiljade apatrida, naročito Roma, unutar regije i izvan nje, i dalje postavljaju ozbiljna humanitarna pitanja i pitanja ljudskih prava, na koja treba efektivno odgovoriti. Nedavne regionalne inicijative, uz podršku UNHCR-a, usmjerene ka rješavanju pitanja prisilnih migracija i apatridstva u bivšoj Jugoslaviji, daju nadu da će se u skorijoj budućnosti vidjeti napredak.

Ne smije se zaboraviti da u pozadini svih ovih činjenica stoje dugotrajna ljudska muka i patnja. Ozbiljni izazovi koji još uvijek postoje traže, iznad svega, mudru viziju i odlučno političko vodstvo. Konstruktivni koraci koje vlade u regiji već preduzimaju, uz podršku međunarodne zajednice, vrlo su bitni i daju razloga za nadu. Pokazana je hrabrost da se upute zvanična izvinjenja i razmjenjuju značajne informacije kako bi se ustanovila istina, prevazišlo naslijeđe nasilja u prošlosti, te gradila održiva demokratska društva. Takve inicijative zaslužuju široku podršku, a Evropa u toj podršci ima posebnu ulogu.

Preporuke

Mjere za ukidanje nekažnjivosti

- Sve države unutar regije bivše Jugoslavije i izvan nje bi trebale dati prioritet eliminaciji nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava i na tome efektivno saradivati. Pozivaju se da koriste, efektivno provode i široko distribuiraju, naročito kod svih nadležnih vlasti, Smjernice Komiteta ministara Vijeća Evrope o ukidanju nekažnjivosti za ozbiljna kršenja ljudskih prava, usvojene 30.3.2011;
- Domaće sudove treba osnažiti, ako je potrebno, da bi mogli nastaviti voditi suđenja za zločine u vezi s ratom;
- Sve države bi trebale omogućiti krivično gonjenje i ekstradiciju svih osoba kojima se na teret stavljaju krivična djela u vezi s ratom, bez bilo kakve razlike;
- Domaće sisteme zaštite svjedoka u regiji bi trebalo ojačati dodjelom odgovarajućih ljudskih i finansijskih resursa, pod nadzorom autonomnog organa koji će davati garanciju nezavisnosti od policije ili krivičnih istražitelja, uz korištenje smjernica koje nudi Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope br. 1784 (2011) *o zaštiti svjedoka kao kamenu temeljcu pravde i pomirenja na Balkanu*;
- One države u regiji koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Evropskoj konvenciji o nevaženju zastare za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine iz 1974, te ratificirati Treći dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o ekstradiciji iz 2010, koji za cilj ima unapređenje efikasnosti i brzine rješavanja krivično-pravnih pitanja;
- Da bi se spriječilo ponavljanje sličnih događaja u budućnosti, ekstremisti koji podstiču etničku ili druge vrste mržnje moraju biti krivično gonjeni u skladu s međunarodnim pravom;
- Mediji u regiji bi trebali preuzeti svoju odgovornost i promovirati međuetničku toleranciju i pravo svih žrtava na pristup pravdi. Sve bi države trebale čvrsto djelovati protiv govora mržnje koji dolazi od medija.

Osiguravanje adekvatne i efektivne naknade štete za sve žrtve rata

- Sve države u regiji bi trebale preduzeti odgovarajuće mjere kako bi osigurale adekvatnu i efektivnu reparaciju žrtvama, te nastaviti raditi na unapređenju mehanizama naknade štete koji trebaju biti dostupni svim

- žrtvama i njihovim porodicama, uključujući besplatnu pravnu pomoć, koja bi omogućila efektivan pristup pravdi i ostvarivanju naknade;
- Sve države se pozivaju da aktivno podrže napore Tribunala za bivšu Jugoslaviju da se formira fond za žrtve pod jurisdikcijom Tribunala;
 - Države u regiji se pozivaju da, u saradnji s UNHCR-om, pojačaju napore da se okonča dugi raseljenički status izbjeglica i drugih raseljenih osoba, te da im pruže pravredna i trajna rješenja;
 - Date države bi trebale pojačati napore na raščišćavanju velikih područja još uvijek zagađenih protivpješadijskim minama i kasetnom municijom, kao i eksplozivnim ostacima konvencionalnog naoružanja zaostalim iz rata, u skladu sa standardima Ugovora o zabrani mina iz 1997, Konvencije o kasetnoj municiji iz 2008, Protokola V o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o konvencionalnom naoružanju i zaostacima iz 2003, te članom 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima (pravo na život).
 - Države u regiji bi trebale više raditi na ukidanju apatridstva. One koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Evropskoj konvenciji o državljanstvu iz 1997. i Konvenciji Vijeća Evrope o izbjegavanju apatridstva u vezi sa sukcesijom država iz 2006, kao i relevantnim međunarodnim ugovorima Ujedinjenih nacija. U tom kontekstu, Slovenija se poziva da pravično i brzo ispravi nepravdu koju trpe „izbrisani“;
 - Reparacija bi trebala biti rodno osjetljiva. Podsjećajući na Rezoluciju Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija br. 1820 (2008), pod nazivom *Žene i mir i sigurnost*, države u regiji se konkretno pozivaju da podrže izgradnju i jačanje kapaciteta nacionalnih institucija, naročito onih koje se bave pravdom i zdravstvom, kao i kapacitete nacionalnih civilnih društava, kako bi se unaprijedila svijest i pružila efektivna pomoć svim žrtvama seksualnog nasilja počinjenog tokom oružanih sukoba;
 - Presude međunarodnih i domaćih sudova moraju se poštovati i izvršavati efektivno i u potpunosti;
 - Sistematične kampanje za unapređenje svijesti trebale bi pratiti javna izvinjenja.

Potreba da se istina ustanovi i prizna

- Države u regiji bi trebale podržati uspostavljanje regionalne komisije za istinu i pomirenje i dati joj ljudske i finansijske resurse neophodne za efektivan rad. Primjeren kontekst za takve napore može se podržati i jasno predvidjeti nacionalnim akcionim planovima za ljudska prava, kojima se situacija ljudskih prava nastoji riješiti koherentno, u skladu s Komesarovom Preporukom o sistematičnom radu na primjeni zaštite ljudskih prava na svim nivoima (CommDH (2009)3).

- Regionalna komisija za istinu i pomirenje bi mogla izdati izvještaj koji bi sadržavao utvrđene činjenice i nudio preporuke za reparacije, kao i korake koje treba preduzimati kako bi se izbjegli budući sukobi. Taj izvještaj bi služio i kao osnova za objektivnu nastavu historije u školama;
- Države u regiji imaju obavezu da budu proaktivne i da posebnu pažnju posvećuju značajnom broju preostalih slučajeva nestalih osoba. Porodice imaju pravo da saznaju za sudbinu svojih nestalih srodnika. Potragu za mjestima ukopa bi trebalo intenzivirati, a državne arhive otvoriti i pretražiti sve informacije o nestalima. Države u regiji bi trebale, isto tako, bezuvjetno razmjenjivati informacije o ovom pitanju, te osigurati finansijske i ljudske resurse neophodne za nacionalne komisije i institucije zadužene za rasvjetljavanje sudbine i lokacije nestalih;
- Države koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Međunarodnoj konvenciji za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka iz 2006;
- Da bi mediji i novinari bili u stanju javnost obavještavati i obrazovati odgovorno, slobodno i nepristrano, treba im pružati efektivnu i zaštitu i podršku, kao i organizacijama civilnog društva koje se bave prošlošću i žrtvama rata.

Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom neponavljanja

- Politički lideri u zemljama bivše Jugoslavije bi trebali koristiti novija dobra iskustva približavanja u regiji i promovirati poslijeratnu pravdu, trajni mir i sigurnost, koristeći neophodne reforme u skladu sa standardima Vijeća Evrope;
- Reforme usmjerene ka stvaranju nezavisnih i efikasnih pravosudnih sistema trebale bi biti na vrhu liste prioriteta svih država bivše Jugoslavije, uz korištenje korisnih usmjerenja Evropske komisije za efikasnost pravosuđa;
- S obzirom na multietničku prirodu svih zemalja u regiji, od država se naročito traži da u pravosuđu i provođenju pravde promoviraju učešće osoba koje su pripadnici nacionalnih manjina;
- Obrazovni sistemi država u regiji bi trebali biti reformirani, tako da promoviraju pluralizam i objektivnu nastavu iz historije, te da se bore protiv etničke polarizacije i diskriminacije, u skladu sa standardima Vijeća Evrope;
- Svi ti naponi se mogu uokviriti u nacionalne akcione planove za ljudska prava, koje države izrađuju i provode u saradnji s nacionalnim institucijama za ljudska prava, čiju bi nezavisnost, efikasnost i efektivnost sve države trebale podržavati i promovirati.

Nakon raspada bivše Jugoslavije, uslijedila je serija ratova tokom devedesetih godina prošlog vijeka, obilježena teškim kršenjima ljudskih prava. Zaostavština nasilja iz prošlosti još uvijek lebdi nad regijom i ugrožava ljudska prava i koheziju društva.

Uprkos važnim konstruktivnim koracima koje su vlade poduzele, državni pravosudni sistemi još uvijek se suočavaju s ozbiljnim nedostacima, a nekažnjivost je još uvijek značajno prisutna. Hiljade žrtava rata, uključujući izbjeglice i druga raseljena lica, apatride i porodice nestalih, i dalje su bez naknade za štete koje su doživjeli. Potreba da se ustanovi i prizna istina o teškim kršenjima ljudskih prava tokom rata još nije postala potpuno prihvaćen princip.

Ovaj Tematski izvještaj bavi se procesom poslijeratne pravde i naporima da se rješavaju najveća još uvijek neriješena pitanja, te da se u cijeloj regiji bivše Jugoslavije uspostavi trajan mir. Prvenstveno razmatra, odnosno analizira, četiri ključne komponente poslijeratne pravde: mjere koje su neophodne za ukidanje nekažnjivosti; osiguranje adekvatne i efektivne naknade za sve žrtve rata; potreba da se ustanovi i prizna istina o teškim kršenjima ljudskih prava i ozbiljnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, koja su se dešavala u cijeloj regiji; te potreba da se institucionalnim reformama pruži garancija neponavljanja. Tematski izvještaj završava se preporukama, prvenstveno usmjerenim ka državama u ovoj regiji.